

ANTAKYA'YI HAÇLILARA TESLİM EDEN HAİN ZIRH USTASI FİRÛZ

The Armor Master Pyrrhus the Traitor Who Surrendered Antioch to the Crusaders

Serkan ÖZER*

Öz

Bu makalede Birinci Haçlı seferi ordularının ilk hedeflerinden olan Antakya'yı ihanetle Haçlılara teslim eden Fîrûz'un hayatı ve faaliyetleri incelenmiştir. Haçlılar, Antakya önlerinde sıkıntılı anlar yaşarlarken Haçlı liderlerinden Bohemond, İki Kız Kardeş Kulesi'nin muhafızı Ermeni dönmesi Fîrûz ile iletişim kurmuş ve onu şehri teslim etmeye ikna etmiştir. Fîrûz, Musul Valisi Kürboğa'nın kalabalık bir orduyla Antakya'ya yardım için yola çıktığı çok kritik bir zamanda Haçlıları şehre almış ve başarılı sayılan tek Haçlı seferine en büyük katkıyı yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fîrûz, Bohemond, Haçlılar.

Abstract

In this article, the life and activities of Pyrrhus, who surrendered with betrayal Antioch, which is one of the first targets of the First Crusade armies, to the Crusaders, have been examined. While the Crusaders were experiencing a hard time in Antioch, Bohemond, one of the Crusader's leaders, made contact with the Armenian convert Pyrrhus, guardian of the Tower of the Two Sisters, and persuaded him to surrender the city. Pyrrhus accepted the Crusaders to the city in an extremely critical time when Kürboğa, the governor of Mosul, departed for Antioch with a crowded army for help, and made the greatest contribution to the single Crusade regarded as successful.

Key Words: Pyrrhus, Bohemond, Crusaders.

GİRİŞ

“Ortaçağda saldırganların silahlarının bütün gücüne ve karşı tarafta tahkimat ile müdafilerin gösterdikleri dirence rağmen kuşatmaların kaderini tayin eden iki temel belirleyici mevcuttu. Bunlardan ilki açıklık diğeri ise ihanet idi.”

Haçlı seferleri tarihinde bazı şahıslar ön plana çıkmaktadırlar. Sefere liderlik eden asiller, bazı din adamları veya Hıristiyan işgaline karşı oluşturulan İslam ordularına komuta eden mücahitler bu cümledendir. Haçlı seferleri denince ilk akla gelen Nûreddin

* Yrd. Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, serkan.ozer@erzurum.edu.tr.

¹ Aydın Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yay., İstanbul 2015, s. 92.

Mahmûd Zengî, Selâhaddîn Eyyûbî, Baybars gibi Müslüman liderlere Arslan Yürekli Richard ve Friedrich Barbarosso gibi Hıristiyan krallar eşlik etmektedirler. Genel Haçlı seferleri tarihi yazımında liderlerin hayat hikâyeleri ile faaliyetleri sayfalar dolusu yer işgal etmekten bu kimselerle bağlantılı olarak bazıları tarihin bir safhasında yer almakta ve sonrasında adlarına bir daha rastlanmamaktadır. Bu kimselerin gerçek olup olmadığını dahi sorgulamamıza neden olan bu tarih yazımı, figüran olarak tabir edilebilecek insanların tarihteki rollerine halel getirmemektedir. İşte bunlardan biri de Antakya'yı Haçlılara teslim eden "*Ermeni Dönmesi Hain Zırh Ustası Fîrûz*" dur.

Fîrûz, Birinci Haçlı Seferinin simge isimlerinden biridir. Kendisi, Hıristiyan kaynaklarında hatasından dönen ve İsa'nın emrini yerine getiren biri olarak tarif edilirken İslam kaynaklarına doğal olarak *hain* sıfatıyla geçmiştir². Zira Haçlıların mutlaka ele geçirmeleri gereken stratejik bir şehri, Antakya'yı onlara Fîrûz hediye etmiştir. Bu tarihten sonra uzun yıllar Haçlı hâkimiyetinde kalan şehir, Türk-İslam dünyasının yanı sıra Bizans³ için de devamlı bir tehlike arz etmiştir.

Antakya'nın daha eski tarihine baktığımızda ihanetin adeta şehirle özdeşleştiğine şahit oluruz. Bunda şehrin müstahkem yapısı birinci derecede etkilidir. Aşılması zor şehir duvarlarına, doğal savunma hattı olarak dağları da eklemek gerekmektedir. Böyle olunca da kuşatanlara, ihanet edebilecek kimseleri araştırmaktan başka çare kalmamaktadır. Haçlıların Antakya kuşatmasında da bu gelenek bozulmamış, Fîrûz tespit edilmiş ve kendisiyle çok erken bir dönemde iletişime geçilmiştir. Fîrûz'un faaliyetleri konusunda İslam kaynakları çok muhtasar bilgiler vermektedirler. Daha doğrusu İslam tarih yazarları, Fîrûz'un kim olduğundan ziyade onun ne sebeple ihanet ettiği hususuyla ilgilenmişlerdir. Buna karşılık Hıristiyan kaynaklarında detaylı diyebileceğimiz bir anlatım söz konusudur. Fakat tüm Hıristiyan kaynaklarını da aynı şekilde değerlendiremiyoruz. Örneğin erken dönem kronikleri olayları daha tabiatüstü motiflerle süsleyerek sunmaktayken Willermus'un eseri gibi muahhar kaynaklar daha gerçekçi bir Fîrûz figürü ortaya koymaktadırlar.

² Albertus, aşağıda görüleceği üzere Fîrûz'u Türk asıllı göstermektedir. Bunun da etkisiyle olsa gerektir ki yazar da Fîrûz'dan bahsederken devamlı *Hain = Traitor* ifadesini kullanmaktadır.

³ Yapılan vasallık anlaşmasına göre Haçlılar, eskiden Bizans'a ait olup şimdi Türklerin elinde bulunan bir şehri ele geçirirlerse Bizans'a teslim edeceklerdi. Fakat Bohemond, hile ile imparatorun temsilcisi Tatikios'u Antakya'dan uzaklaştırmış ve bu durumu şehre hâkim olmak hususunda Bizans'ın, kendilerini yalnız bırakması şeklinde kullanmıştır. Bu durum da Haçlı-Bizans ilişkilerini bir daha onarılmayacak şekilde bozmuştur. Bu konuda Bkz. Mehmet Ersan, "*Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış*", Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına, Dünya Yay. İstanbul 2008, s. 335-346.

Hıristiyan kaynakları arasında en ilgi çekeni Chanson d'Antioche⁴ (Antakya Şansonu) adlı eserdir. Chanson d'Antioche, Haçlıların kahramanlıklarını anlatan epik bir eser olmakla beraber tüm tarihi alt yapı da eserde mevcuttur. Haçlı kroniklerini hayal gücü ve edebi yazımıyla zenginleştiren ancak olayları çoğunlukla tarihi zeminden uzaklaştıran ve döneme yeni karakterler ekleyen eserin Fîrûz'u anlatımı da diğer tüm kaynaklardan ayrılmaktadır. Eser, her ne kadar edebi bir üslupla ve olağanüstü sayılabilecek unsurlarla yazılmış da olsa bazı noktalarda kronikleri sorgulamamıza neden olmaktadır. Mesela yazar, duvara bağlanan merdivenin uzunluğuna ve Fîrûz'a ihaneti karşılığında verilen para miktarına varıncaya kadar detaylı bilgi vermektedir. Eserin ana konusunu Haçlılar ile Kürboğa arasındaki mücadeleye odaklanmaktadır. Öncesi, daha kısa anlatılmakla beraber eser, farklı anlatımı ile Fîrûz'un ihaneti konusuna da önemli katkılarda bulunmaktadır⁵. Fîrûz'u anlatmak, bir bakıma Bohemond'un faaliyetlerini, hilelerini, Bizans imparatoruna ettiği yemini çiğnemesini ve Antakya'nın Haçlılar tarafından zaptını anlatmak anlamına gelmektedir. Ayrıca Haçlı zihniyeti konusunda da daha erken bir devrede fikir sahibi olmamızı sağlar. Zira Haçlıların, doğulu din kardeşlerine yardımdan ziyade dünyevi hâkimiyet peşinde koştuklarının⁶ en bariz örneği Bohemond'dur. Biz burada olayların detayına girmeden sadece tarihi bir kişilik olarak Fîrûz'un faaliyetlerini anlatmakla yetineceğiz.

1-Antakya'daki Hıristiyanların Durumu

Haçlıların Anadolu topraklarından geçişi haber alındığı sırada Antakya'nın Selçuklu valisi Yağısıyan, Haleb Meliki Rıdvan ile Hıms üzerine sefer hazırlığındaydı⁷.

⁴ Genel kabule göre Antakya kuşatmasına şahit olmuş olan Richard the Pilgrim (Richard le Pèlerin) adında birinin yazdığı şiir, eserin aslını oluşturmaktadır. Yıllar sonra Graindour de Douai tarafından bu şiir tekrar ele alındı. Graindour, özellikle Albertus Aquensis (Albert of Aachen) ve Robert de Monk'un kroniklerinden alıntılar yaparak şiirde anlatılan konuları modernize etti. Bazı iddialara göre bu çalışma, diğer kroniklere göre daha güvenilir bilgiler sunmaktadır. Fakat bu iddialara rağmen eserde hayal gücünün geniş bir yer kapladığı ve konu bütünlüğü korunmaya çalışılırken bazı tarihi bilgilerin feda edildiği de gözden kaçırılmamalıdır. Bizim bu konuda yararlandığımız İngilizce çeviri, sadece Antakya'nın zaptını içermekte ve aşağıdaki internet sitesinde yer almaktadır: *Chanson d'Antioche* "The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade" <http://people.bu.edu/bobl/antioch.htm> (Erişim Tarihi: 31.01.2017)

⁵ Eser hakkında Bkz. Selahattin Tozlu, *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2009, s. 7, 48-49.

⁶ Bu konuda Bkz. Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *Tarih Dergisi*, XXXV (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), İstanbul 1994, s.65-78, Aynı Yazar, "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhunu Semineri 26-27 Mayıs 1997*, İstanbul 1998, s. 1-14.

⁷ 1097 yılı Mart ayında Kınnesr'in de Dımaşk meliki Dukak ile Haleb meliki Rıdvan arasında yaşanan savaş sonrası Rıdvan ile Hıms hâkimi Cenâhüddeve'nin arası açılmıştı. Haçlılar, Antakya'ya yaklaşırken Yağısıyan ve Artuk oğlu Sökmen Haleb'de Rıdvan'ın yanında Cenâhüddeve'nin üzerine yürümeye hazırlanıyorlardı. Haçlıların gelişi haber alınca Yağısıyan derhal Antakya'ya döndü. Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK, Ankara 2000, s. 176-177.

Haçlıların, Antakya arazisine yaklaştığını duyunca önlem almak için derhal Antakya'ya döndü. Civardaki Müslüman hâkimlerden yardım istemekle işe koyulan vali, sonrasında şehri tahkim etmeye başladı. Bu sırada şehirde bulunan Hıristiyanlara karşı da önlemler alma gereği duydu.

Şehirde yoğun bir Hıristiyan nüfusun varlığını Willermus haber vermektedir. Yazara göre bunlar ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar askeri açıdan bir öneme sahip değildiler. Yani bunların hiçbir askeri gücü ya da etkinliği söz konusu değildi. Tamamen Türklerin hükmü altında olan bu Hıristiyan nüfus, ticari alanlardan da tart edilmişlerdi. Önemli mevkilere Türkler sahip olmakla beraber Hıristiyanların güç kazanmasının da önüne bu şekilde geçiliyordu. Rivayetinin devamında Willermus, Haçlılar şehri kuşattığı sırada Hıristiyanların hareketinin daha sınırlandırıldığını yazmaktadır ki Hıristiyanların belli saatler dışında sokağa çıkması dahi yasaklanmıştı. Raymondus ise şehirdeki Ermeni ve Rumların köleleştirildiğini yazmakla Willermus'u bu konuda desteklemektedir⁸.

Hıristiyan yazarların verdiği bilgileri İslam kaynaklarıyla teyit etme veya karşılaştırma imkânımız bulunmamaktadır. İslam kaynakları, şehirdeki Hıristiyanların haklarının kısıtlandığına veya onların köleleştirildiklerine dair herhangi bir bilgi vermemektedirler. Fakat buna karşılık Haçlı tehlikesi belirdiği zaman Hıristiyanlara karşı önlem alındığını bilmekteyiz. İbnü'l-Esîr'in kaydına göre Haçlılar yolda iken Yağsıyan, şehri tahkim çalışmalarında (şehrin etrafına hendek kazılması işinde) ilk gün Müslümanları çalıştırmış, ertesi gün de bu işe Hıristiyanları memur etmişti. Fakat günün sonunda -kadın ile çocuklarını koruma garantisi verdikten sonra- Haçlılarla mücadelesi sona erinceye kadar Hıristiyanları şehre almayacağını söylemişti⁹. Şehrin daha önce defalarca ihanet nedeniyle kaybedilmiş olması¹⁰, valiyi böyle bir harekete sevk etmiştir. Valinin, Haçlılarla yaşanacak olan mücadelede Hıristiyan ahalisine güvenememesi gayet tabii görünmektedir. Bu yönde alabileceği önlemleri de almıştır. Ancak Fîrûz'un ihaneti hesapta olmayan bir durumdur.

2-Fîrûz'un Kimliği

Fîrûz ismine ilk defa Antakya'yı Haçlılara teslim etmesi dolayısıyla rastlamaktayız. Willermus bu vesile ile Fîrûz ve ailesine dair diğer kaynaklarda bulunmayan bazı ayrıntılar vermektedir. Yazara göre Fîrûz, asil bir aileye mensuptur. Bu aile, zırh yapımı

⁸ Willermus, (William, Archbishop of Tyre), *A History of Deeds Done Beyond the Sea, I*, Trans: E. A. Babcock-A. C. Krey, Columbia University Press, New York 1943, s. 241, Raymondus'tan naklen August C. Krey, *The First Crusade -The Accounts of Eye-Witnesses and Participants-*, Princeton University Press, London 1921, s. 154, Şehirdeki Hıristiyanların durumu hakkında Bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, I*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1998, s. 164-165.

⁹ İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi, X*, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay. İstanbul 1987, s. 229.

¹⁰ Şehrin ihanet yoluyla daha önceki zaptları hakkında Bkz. Ebru Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", *Prof. Dr. İşin Demirkent Anısına*, Dünya Yay. İstanbul 2008, s. 323-334, Halil Sahillioğlu, "Antakya", *DİA, III*, Ankara, 1991, s. 230, Streck, "Antakya", *İA, I*, MEB, İstanbul 1978, s. 456-457.

ile uğraştığı için Ben-i Zerra (Zırhyapanoğulları) olarak anılırdı. Küçük bir erkek kardeşi de bulunan Fîrûz, ailenin lideri konumundaydı. Fîrûz, Yağısıyan'ın samimi bir dostuydu ve Antakya'da noterlik görevinde bulunuyordu. Yani Haçlı yazarına göre Fîrûz, şerefli bir makama sahipti¹¹. Fîrûz'un asaletine dair bir başka anlatım, Urfalı Mateos'un eserinde bulunmaktadır. Yazar, Fîrûz'u şehir ileri gelenlerinden biri olarak tanıtmıştır.

Fakat bu ifadeyle neyi kast ettiği pek anlaşılır değildir¹². Haçlı kaynağında anlatılan Fîrûz'un asaletine dair İslam kaynaklarında veya Urfalı Mateos dışında diğer Hıristiyan kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Fîrûz ve ailesinin Ermeni ileri gelenlerinden olduğu kaydı, Selçukluların bu tür aileleri belli görevlerde kullanmasıyla açıklanabilir.

Mehmet Ersan'ın ifadesine göre Selçuklu sultanları, bürokraside daha çok İranlılara yer vermişlerdi. Bunun yanında Ermeni ileri gelenlerinden bazıları, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinin bazı şehirlerinin yönetiminde yer bulmuşlardır. İşte bunlardan biri de Yağısıyan tarafından şehir savunmasında görevlendirilen Fîrûz'dur¹³. Ancak Yağısıyan ile olan yakınlığı konusu soru işaretleri barındırmaktadır.

Zira kendisinin, İki Kız Kardeş olarak anılan kulenin muhafızı olduğu bilinmekle birlikte bu görevi dışında onun önemli biri olduğuna dair başka bir emare bulunmamaktadır. Dahası aşağıda görüleceği üzere kendisi, Yağısıyan'ın gazabına uğramış ve cezalandırılmıştır.

Zırh ustası (Zerrâd)¹⁴ olan Fîrûz, Ermeni dönmesidir. Bunu Azîmî'nin "*Halîs Ermeni Asıllı*" kaydı ile İbnü'l-Kalânîsî, Süryani Mihail, Radulphus ve Anna Komnena'nın "*Ermeni*" ifadeleri çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır¹⁵. Bazı kaynaklar onun milliyetine atıfta bulunmazlar fakat bazıları da anlaşılmaz bir şekilde onu Türk gösterirler. Mesela Anonim Gesta yazarı Fîrûz için "*bir Türk Emir*" ifadesini kullanırken; Albertus, emirliğine değinmeden onu sadece Türk olarak

¹¹ Willermus, I, s. 241-242.

¹² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000, s. 196, Süryani Mihail'in eserinden ise aileye dair sadece Fîrûz'un bir kardeşi olduğu bilgisine ulaşmaktayız. Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi (1042-1195)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK'da Yayınlanmamış Nüsha 1944, s. 41.

¹³ Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007, s. 253.

¹⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylu Târîhi Dımaşk*, Haz. H.F. Amedroz, Leyden 1908, s. 136, İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, X, s. 229, Azîmî, *Azîmî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538= 1038/39-1143/44)*, Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar: Ali Sevim, TTK, Ankara 2006, s. 37, İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Tah. Halil el-Mansûr, Beyrut 1996, s. 239.

¹⁵ Azîmî, *Tarih*, s. 37, İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, s. 136, Süryani Mihail, *Vakayiname*, s.41, Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tankredi of Ralph of Caen - A History of the Normans on the First Crusade*, Trans. Bernard S. Bachrach, David S. Bachrach, Hampshire 2005, s. 88, Anna Komnena, *Alexiad (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası)*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 334.

kaydetmekte; Fulcherius da yine bu Türk tespitine katılmaktadır¹⁶. Anonim Süryani kaynağının kaydı ise pek ehemmiyetsiz olmakla beraber Fîrûz'un varlığından bile habersizdir. Zira yazar, şehrin teslimini "bir kısım askerın teslim olmak istemesine ve planları yetkinleşince Haçlıları şehre almalarına" bağlamaktadır¹⁷.

Fîrûz'un ismi de kaynaklara farklı şekillerde yansımıştır. En net yazımı Azîmî, İbn Tağrıberdî ve Willermus'un eserlerinde görmektediriz. Mezkûr yazarlar bu ismi *Fîrûz* şeklinde çok açık kaydetmişlerdir. Yine Anonim Gesta yazarı ile çoğunlukla onu tekrar eden Guibert, bu yazım şekline (Fîrûz = Pyrrhus) katılmaktadırlar. İbnü'l-Kalânîsî, ismi *Nîrûz* şeklinde kaydederken İbnü'l-Esîr *Ruzbe*; Ebu'l-Ferec de ona çok yakın olarak *Ruzbah* imlasını tercih etmişlerdir. İbnü'l-Adîm ise *Zerrâd* (Zırh Ustası) diyerek ismini anmamış, mesleğini atıfta bulunmuştur¹⁸.

Görüldüğü üzere Hıristiyan yazarlar Fîrûz'u Türk asıllı gösterme eğilimindedirler. Yine Kilise Tarihi yazarı -ve Haçlılarla ilgili konularda Anonim Gesta'yı kullanmış olan- Ordericus da Fîrûz'u Türk asıllı göstermiştir. Fakat yazarın *Pirrus Datianus* isimlendirmesi ilginçtir. Zira *Datianus* doğu menşeli bir isim değildir ve bu yazımı başka hiçbir kaynakla teyit etmek de mümkün görünmemektedir¹⁹. Gerçi August C. Krey, yaptığı açıklamada Fîrûz'un aynı zamanda *Pyrrhus*, *Pirrus*, *Firous*, *Feirus*, *Pirus Datianus* ve *Firu* şekillerinde de anıldığını/isimlendirildiğini ifade etmektedir. Fakat yazar da doğu

¹⁶ *Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)*, Çev. Ergin Ayan, Selenge Yay., İstanbul 2013, s. 102, Albertus Aquensis (Albert of Aachen), *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, Tran. Susan B. Edgington, Oxford University Press, New York 2007, s. 271, Fulcherius'un eserinin İngilizce baskısında sadece Türk ifadesi kullanılırken; Türkçe çevirisinde "Ermeni dönmesi bir Türk?" ifadesi kullanılmıştır. Krş. *The First Crusade -The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials-*, Ed. Edward Peters, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1998, s.75, Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak-*, Çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 82, Guibert of Nogent ise Anonim Gesta'yı tekrar etmektedir. Guibert of Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, (pdfbooks.co.za/library/GUIBERT_OF_NOGENT-THE_DEEDS_OF_GOD_THROUGH_THE_FRANKS.pdf), (Erişim Tarihi: 29. 07. 2015), s. 81, Raymondus ise isim vermeden bir mühtedinin, Haçlılarla şehri teslim etmek hususunda bağlantı kurduğunu kaydetmektedir. Raymondus'tan naklen August C. Krey, *The First Crusade*, s.154, Raymondus'un anlatımı için ayrıca Bkz. Jacob M. Rambin, "Crusaders Under Siege: The Battle of Antioch in Documents and Historical Narrative", *CLA Journal*, 1 / 20013, s. 109-110.

¹⁷ *Anonim Süryani Vakaynamesi (I. ve II. Haçlı Seferleri Vakaynamesi)*, Notlar H. A. S. Triton, Türkçe Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005, s. 12.

¹⁸ Azîmî, *Tarih*, s.37, İbn Tağrıberdî, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk-i Mısır ve el-Kahire*, V, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992, s. 145, Willermus, I, s.242, *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 102, Guibert of Nogent, s.81, İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, s. 136, İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, X, s. 229, Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, s. 339, İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 239

¹⁹ Ordericus Vitalis, *The Ecclesiastical History of England and Normandy*, III, Trans. Thomas Forester, London 1853, s. 120.

menşeli olan Fîrûz'un ismine Latin kökenli Datianus isminin neden eklendiğine dair bir bilgi vermemektedir²⁰.

Ordericus'a en yakın yazım, Antakya Şansonu'nda bulunmaktadır. Yazar Fîrûz'un ismini *Datien* şeklinde kaydetmiş ve onu yine Türk olarak göstermiştir. Fakat yazar bu ismi iki defa *Datien the Turk* şeklinde kullanmış; anlatımının genelinde Fîrûz'dan *Türk* veya *Datien* olarak bahsetmiştir²¹.

Bu durumda Datianus ismiyle Fîrûz'un nasıl bir araya getirildiği sorunu ortaya çıkmaktadır. Latince kökenli olan bu ismin Fîrûz'un ismine eklenmesini anlamak mümkün değildir. Akla ilk gelen kelimenin anlamıdır. Zira *Dat* fiil kökü Latince *vermekle* alakalıdır²². Fîrûz'un eylemiyle yani şehri vermesi/teslim etmesiyle bu isimlendirmenin ilişkili olabileceği ilk etapta düşünülebilir. Şehri veren / teslim eden anlamında Fîrûz'a böyle bir sıfat yüklenmiş olma ihtimali olayların seyrine de uygun düşmektedir. Ancak buradaki açmaz, bu ismin şahıs ismi olarak kullanılıyor olmasıdır. Çünkü tarihte Datianus isminde meşhur simalar da bulunmaktadır. Roma İmparatorluğunda görev yapmış bir başdanışman ile Roma'nın İspanya topraklarındaki valisini buna örnek gösterebiliriz. Maximian (250-310) zamanında İspanya'da vali olan Datianus ve II. Constantius (317-361)'un başdanışmanı Datianus, bu ismi taşıyan önemli kimselerdir²³. Bu yüzden Datianus isimlendirmesini Fîrûz'un faaliyetleri bağlamında *veren / teslim eden* şeklinde bir sıfat olarak düşünmek de mümkün görünmemektedir. Her iki kaynağın da bu konuda açık bir kaydının bulunmaması şu an için kesin bir hükme varmamızı imkânsız kılmaktadır.

3-Fîrûz'un Görev Yeri

Fîrûz'un muhafızlığını yaptığı ve Haçlıları şehre aldığı burcun konum ve önemini anlamak için önce şehrin genel bir tasvirini yapmak gerekmektedir. Öncelikle kaynakların tamamı Antakya'nın çok müstahkem bir yer olduğu ve ancak ihanet yoluyla yani içeriden yardım görülmesi halinde zaptının mümkün olabileceği konusunda

²⁰ August C. Krey, *The First Crusade*, s. 292.

²¹ *Chanson d'Antioche -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-*, Bu durumda kaynakların anlatımında Fîrûz'un, Müslüman Türk olduğu ve Hıristiyanlığa döndüğü ile Ermeni Hıristiyan olup ihtida ettiği şeklinde çelişkili bir durum söz konusudur. Modern araştırmacılar arasında da bu konuda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin Heinrich Hegenmeyer, Fîrûz'un Türk asıllı olduğunu erken dönem kroniklerine ve Bohemond'un Papa II. Urbanus'a yazdığı mektupta Fîrûz'u Türk göstermesine dayanarak ileri sürmektedir. Buna karşılık Armelle Leclercq, ihtida olaylarına değindikten sonra Hıristiyan kaynaklarının, Fîrûz'u kasıtlı olarak bir Türk ve Hıristiyanlığa dönmüş bir kişi örneği olarak sunduklarını düşünmektedir. Kristin Skottki, "Of 'Pious Traitors' and Dangerous Encounters. Historiographical Notioans of Interculturality in the Principality of Antioch", *JTMS*, 1 (1) – 2014, s. 90-93.

²² <http://latince-turkce.cevirsozluk.com/>

²³ Bkz. Matthew Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Facts on Fire Inc., New York 2002, s.168, Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, I, Çev. Asım Baltacıoğlu, Bilim Felsefe Sanat Yay. İstanbul 1987, s. 577.

hemfikirdirler. Antakya surlarının uzunluğu 30 bin metreden fazladır ve bu surlar üzerinde 360 burç bulunmaktadır²⁴. Haçlılar geldikleri sırada şehrin beş kapısı bulunuyordu. Doğuda üstte bulunan kapı St. Paul Kapısı; bunun tam karşısında bulunan ise Batı Kapısı veya St. George Kapısı olarak isimlendirilmekteydi. Kuzeyde ise üç kapı bulunmaktaydı. Bunlardan üstte olanı Köpek Kapısı, ortadaki Dük Kapısı ve altta St. George Kapısı'na yakın olanı da Köprü Kapısı olarak anılmaktaydı²⁵. Haçlıların, şehri ancak kuzeyde bulunan üç kapıdan kuşatmaları mümkün olabildi. Diğer yöndeki kapı, Silpius Dağı'nın kuşatmaya engel olması dolayısıyla boş bırakıldı. Kalan iki kapı ise kuşatma sürerken yapılan kulelerle kontrol altına alınabildi²⁶. Fîrûz, batıda St. George Kapısı olarak bilinen kapı yönünde yer alan "İki Kız Kardeş" adındaki burcun muhafızı idi. Willermus, "bu önemli burç, Fîrûz'a güvenliği ve huzuru sağlaması için tahsis edilmişti" diyerek bu burcun önemine değinmektedir²⁷. Bahsedilen kule, vadiye bakmaktaydı. Bu vadinin adını yalnızca Ebu'l-Ferec, Kaşkaruf Vadisi olarak kaydetmektedir. Yine İslam kaynaklarıyla da burcun, vadiye bakan sur kesiminde yer aldığını teyit etmekteyiz²⁸. Burcun adı da kaynaklarda farklı farklı kaydedilmektedir. Örneğin Anonim Gesta yazarı ve Ordericus, Fîrûz'un üç kuleyi koruduğunu yazmaktayken diğer kaynaklara sadece "İki Kız Kardeş Kulesi"nin ismi yansımıştır. İki Kız Kardeş isimlendirmesini Willermus ve Radulphus'un eserlerinde çok net bir biçimde görmekteyiz ki günümüz tarihçileri de bu ismi benimsemektedirler. Ancak Michaud, bu kulenin ismini *Three Sisters* (Üç Kız Kardeş) olarak kaydetmiştir. Görünen o ki yazar, Anonim Gesta ve Ordericus'un bahsettiği "Üç Kule = *Three Towers*" ile "İki Kız Kardeş = *Two Sisters*" yazımlarını birbirine karıştırmaktadır²⁹.

²⁴ Denize yaklaşık 22 km uzaklıktaki şehir, M. Ö. 300'de Antiochus'un oğlu Seleukos tarafından kurulmuştur. Şehir, birçok defa ihanet sonucu ele geçirilmiştir. Streck, "Antakya", s. 456-458, Steven Runciman, I, s.164, Yâkut el-Hamavî, *Mu'cemü'l-Buldân*, I, Beyrut 1977, s. 266-267, Fulcherius Carnotensis, s.76, Halil Sahilioğlu, "Antakya", s.228, Gürhan Bahadır, *İslam Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M. S. 636-1100)*, Antakya Belediyesi Yayınları, Antakya 2010, s. 23-25.

²⁵ Willermus, I, s. 207, Şehrin kapıları hakkında bkz. Selahattin Tozlu, *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, s. 30-34, Gürhan Bahadır, *Antakya Haçlı Prensligi (1098-1126)*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yay. 2013, s. 26-27.

²⁶ *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 82.

²⁷ Willermus, I, s. 242, Urfalı Mateos, *Vakayiname*, s. 196, Radulphus Cadomensis, s. 88.

²⁸ Abu'l-Farac, II, s. 339, İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, X, s. 229, İbnü'l-Kalânîsî, Fîrûz'un muhafızlığını yaptığı burcu dağa yakın olan burç olarak tarif etmiştir. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, s. 135, Ralph Bailey Yewdale, *Bohemond I, Prince of Antioch*, Princeton University Department of History and Politics, Doctoral Dissertation, 1917, s. 67.

²⁹ *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 102, Ordericus Vitalis, III, s. 120, Willermus, I, s. 242, Radulphus Cadomensis, s. 88, Ralph Bailey Yewdale, *Bohemond I*, s. 67, Joseph Francois Michaud, *The History of the Crusades*, I, İng. Trc. W. Robson, London 1881, s. 152, Michaud'un eserinin Fransızcadan Osmanlı Türkçesine yapılan çevirisinde bu isim Azımlık Kardeşler (Killetü'l-Ahavat) olarak çevrilmiştir. Krş. Joseph Francois Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, Haz. Güray Kırpık, Lotus Yay. Ankara 2011, s.235, Antakya Şansonu, Firuz'un görev alanına ana kapıyı da dâhil etmektedir. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

4-Fîrûz'un Bohemond ile İletişim Kurması

Antakya kuşatması dokuz³⁰ ay sürmüştür. Fîrûz ile Bohemond'un kuşatmanın çok erken bir evresinde iletişime geçtiğine rahatlıkla hükmedebiliriz. Bu konudaki en detaylı kaynağımızın sahibi Willermus, ikilinin kuşatma başlar başlamaz anlaşmaya vardığını, Fîrûz'un kendisi ve ailesi tehlikeye düşer kaygısıyla bu anlaşmanın gizli tutulduğunu ve iletişimin yaklaşık yedi ay böyle gizli bir şekilde devam ettiğini haber vermektedir. Bu süreçte Fîrûz, her gün şehir ve Yağısıyan'ın planları hakkında Bohemond'a bilgi vermişti³¹. Kaynakların, kuşatmanın dokuz ay sürdüğü konusunda mutabık olduğu göz önüne alınırsa bu, erken bir dönemdir ve anlaşılan, Fîrûz ve Bohemond, şehrin teslimi hususunu bu süreçte enine boyuna planlamışlardır.

Bu süreçte Fîrûz, şehrin teslimi için gerekli hazırlıkları yaparken diğer Haçlı liderleri ile durumu Bohemond ayarlayacaktı. Bu cümleden Fîrûz'un muhatabının Bohemond olduğu ve diğer liderleri tanımadığı da anlaşılmalıdır³². Zira anlaşma sağlandığı sırada Fîrûz'un Bohemond'a gönderdiği haber ilgi çekicidir. Willermus'un ayrıntısıyla kaydettiği yazışmaya göre Fîrûz, kalkıştıkları işin zorluklarından bahsettikten sonra şehirde Bohemond'un hâkimiyetinin tanınmasını ve Bohemond'dan, diğer liderleri razı etmesini istemiştir. Eğer şehir ele geçirilince paylaşılacaksa Fîrûz, hiç tanımadığı insanlar için kendisini tehlikeye atmıyacaktı. Yani Fîrûz, bahsedilen yazışma ile Bohemond'u bu konuda özellikle uyarmıştır³³. Yine Albertus da bu noktaya bir şerh düşmekte ve şehir üzerinde Bohemond'un kesin hâkimiyetinin tanınmasını Fîrûz'un isteği olarak kaydetmektedir³⁴. Bu ifadelerden, şehre hükmetmeye Bohemond layık görülmüştür anlamı çıkarmak mümkündür. Ancak Bohemond'un hâkimiyetinin kayıtsız şartsız kabul edilmesi mevzuunun bir de Bizans boyutu bulunmaktadır. Çünkü Antakya, edilen vasallık yemini çerçevesinde Bizans'a teslim edilmeliydi. Bu yüzden yazarlar, burada Bohemond'un haksız kazanımını meşru göstermeye çalışıyor gibidirler.

Hatta Antakya Şansonu, bu durumu bir rüya ile de desteklemeye çalışıyor. Tanrıya atfedilen ilahi kaynaklı bir rüyaya göre Bohemond, şehri ele geçirmek için yanıp tutuşuyorken bir rüya gördü. Rüyasında *gökyüzü açıldı, yer titredi ve altından bir daire Antakya surlarını kuşattı. Bu sırada şehir bir ışıkla aydınlandı. Bohemond, yeri zırhıyla*

³⁰ Abu'l-Farac, II, s. 339, Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer, II*, Kahire h. 1286, s. 210, bu süreyi sadece İbn Tağrıberdi sekiz; İbnü'l-İmâd yedi ay olarak vermişlerdir. İbn Tağrıberdi, *en-Nucûm*, V, s. 143, İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri Men Zeheb*, V, Neşr, Abd el-Kâdir el-Arnâvut-Muhammed el-Arnâvut, Beyrut 1989, s. 399.

³¹ Willermus, I, s. 242, Albertus Aquensis, s. 271, Urfalı Mateos bu konuda yanılmaktadır. Kaynaklar Fîrûz'un sadece Bohemond ile iletişim kurduğu ve ikilinin anlaşmasının gizli tutulduğu konusunda net bilgiler vermektedirler. Ancak Mateos, Fîrûz'un, Bohemond ve diğer Frank krallarına haber gönderip anlaşma yapmak isteğini kaydetmiştir. Urfalı Mateos, *Vakayiname*, s. 196.

³² Willermus, I, s. 243.

³³ Willermus, I, s. 243.

³⁴ Albertus Aquensis, s. 273.

kaplamaktaydı. Şehirdeki en büyük saray, Bohemond'un önünde eğilirken kont, tüm duvarları kapladı. O esnada ordudaki liderlerden biri duvara tırmandı ve onu diğerleri izledi. Fakat bu sırada merdiven kırıldı ve Haçlılar müthiş bir korkunun içinde kaldılar. Uyanan Bohemond, şehre uzun uzun baktı ve bu olaydan kısa bir süre sonra Fırüz kendisiyle iletişim kurdu³⁵. Olağanüstü motifler bir kenara bırakıldığında bu rüya, aşağıda da görüleceği üzere tam da ihanet olayını anlatmaktadır. Yazar, bu rüyayı Bohemond'a gördürmekle onun şehir üzerindeki hâkimiyeti konusunu ilahi bir menşeye bağlamak çabasına girmiştir. Kaynaklardaki bu anlatım, Bohemond'un şehir üzerindeki hâkimiyetini meşru gösterme çabasından ileri gelmektedir. Zira Bohemond'un niyeti en başından bellidir ki kont, bu sefere doğuda kendisine bir hâkimiyet alanı tesis etmek için çıkmıştır. Zaten Anna Komnena da bu durumu seferin henüz başında teşhis etmişti³⁶. İşte bu yüzden kuşatma başladığı zaman şehrin genel bir taarruzla ele geçirilmesi konusunda sadece Toulouse Kontu Raymond de Saint Gilles gayret göstermiş fakat onun bu girişimi, Bohemond'un etkisiyle reddedilmişti. Çünkü tüm ordunun katılımıyla şehrin ele geçirilmesi halinde Bohemond, şehrin hâkimiyeti için hak iddia edemeyecekti³⁷. O kadar ki Guibert, Bohemond'un, şehri kendisi namına ele geçirme isteğini vurgulamış; hatta şehrin başkası eline geçme ihtimalini çok korkutucu bulduğunu açık bir şekilde kaydetmiştir³⁸. Buna göre Antakya, imparatorun yardımıyla alınır ve Antakya'ya yardıma hazırlanan Kürboğa tehlikesi de bu sayede atlatılırsa şehir, imparatora vermek gerekmektedir³⁹.

³⁵ *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

³⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 322-323.

³⁷ Steven Runciman, I, s. 167.

³⁸ Guibert of Nogent, s. 81.

³⁹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yay. İstanbul 2004, s. 41, Anna Komnena'nın anlatımına göre Bohemond, imparatora ettiği yemine sadık kalmamıştır. Fırüz ile anlaşmasını gizli tutan Bohemond, şehri kendi namına ele geçirmek ve burada bir devlet kurmak istiyordu. Ne zaman ki Kürboğa'nın hareketi haber alındı, Bohemond da bu planını bir an önce hayata geçirmek zorunda kaldı. Şehir ele geçirilirse imparatorun temsilcisi Tatikios'a teslim etmek gerekmekteydi. Bu yüzden Bohemond, Tatikios'a gidip; Kürboğa'nın büyük bir orduyla yola çıktığını ve imparator ile Selçuklu sultanın anlaşmıştı, bu orduyu da imparatorun, Haçlı ordusunun üzerine yönlendirdiğini söyledi. En azından durumun böyle olduğuna diğer liderler inanıyorlar ve kendisini öldürmek için hazırlık yapıyorlardı. Canını tehlikede gören ve zaten sıkıntılar yaşayan Tatikios buna kandı ve kuşatmadan ayrıldı. Onun ayrılışıyla beraber Bohemond, planlarını daha rahat bir şekilde hayata geçirdi. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 334, Işın Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı bir Bizans Kumandanı)", *Belleten*, LXVII / 248, TTK, Ankara 2003, s. 107-108, Mehmet Ersan, "Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepsliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış", s. 336, Steven Runciman, I, s. 172, Haçlı kaynakları ise kendisinden "düşmanımız" şeklinde bahsettikleri Tatikios'un ayrılışını ihanet olarak yorumlamaktadırlar. Anonim Haçlı Tarihi, s.91, Willermus, I, s. 218-220, Guibert of Nogent, s. 72, Raymondus'tan naklen August C. Krey, *The First Crusade*, s. 140, Bu olay, Haçlı seferleri boyunca devam edecek olan Antakya Haçlı Prenslüğü-Bizans anlaşmazlığının da kıvılcımını çaktı. Tatikios'un kuşatmadan ayrılması daha sonraları Haçlıların iddialarına temel oluşturdu. Yani imparatorun temsilcileri, Haçlıları böyle yüz üstü bırakıyorlarsa bu durumda şehrin imparatora teslimi için de bir sebep bulunmamaktadır. Steven Runciman, I, s. 172.

5-Fîrûz'un İhanet Etme Nedeni

Fîrûz'un neden ihanet ettiği konusu, Hıristiyan ve İslam kaynaklarında farklı sebeplere bağlanmaktadır. Bununla beraber bazı Latin kaynaklarından Ermeni, Süryani ve Bizans kaynakları ayrılmaktadırlar. Bu sonuncuların rivayetleri İslam kaynaklarına daha yakındır. Hemen bütün İslam kaynakları, Bohemond'un bol miktarda para ve mülk teklif etmesi üzerine Fîrûz'un ihanet etmeye ikna olduğu konusunda mutabıktırlar. İslam kaynaklarına göre Fîrûz'a *bol miktarda mal ve pek çok ikta* vaad edilmişti. Yine Süryani yazar Ebu'l-Ferec de Fîrûz'un *altın ve gümüş* ile kandırıldığını yazmaktadır. Bunlara ek olarak Anna Komnena, detay vermeden Fîrûz'un, *okşayıcı laflarla ve bir sürü vaadle* ihanet etmeye razı edildiğini yazarken Albertus, sonsuz miktarda para karşılığı Fîrûz'un satın alındığını ve hatta Bohemond'un onu, yeğeni Tankred kadar zenginleştireceğini kaydetmektedir⁴⁰.

Urfalı Mateos'un; Fîrûz'un *irsi hakları tanınmak şartıyla* şehri teslim ettiği kaydı da yukarıda anlatılanlarla aynı durumu ifade etmektedir⁴¹. Anonim Gesta yazarı ise bu anlatılanlara *mal ve asalet* vaadini de ekleyerek diğer kaynakların ifadelerini zenginleştirmektedir. Fakat Anonim Gesta yazarına göre Bohemond, türlü vaadlerle Fîrûz'u kandırırken onu tekrar Hıristiyanlığa döndürmeyi de planlamaktaydı⁴². Bu durumda Fîrûz'un inancına biraz yakından bakmak gerekmektedir. Zira kaynaklardaki ifadeler, Fîrûz'un samimi bir Müslüman olup olmadığını hatta Müslüman olup olmadığını sorgulamamızı gerektirmektedir.

Kaynakların ifadesine göre Fîrûz, dönme bir Ermeni'dir. Onun ne zaman ve ne şartlarda İslam'ı kabul ettiğini bilemiyoruz. Fakat samimi bir şekilde İslam'ı benimsemediğini kabul etmek mümkündür. Zira yukarıda ifade edildiği üzere erken dönem kaynaklarında Bohemond'un, onu Hıristiyanlığa döndürme çabası vurgulanır ki bu da Fîrûz'un İslam'ı tam anlamıyla benimsemediği anlamına gelmektedir. Yani Fîrûz'da bu ışık görülmüştür. Bunun aksine onun zaten içten içe Hıristiyan kaldığını (bir bakıma takiyye⁴³) özellikle vurgulayan kaynaklar da bulunmaktadır. Örneğin Antakya

⁴⁰ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, X, s.229, İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s.239, Abu'l-Farac, II, s.339, Anna Komnena, *Alexiad*, s. 334, Albertus Aquensis, s. 271, Aşağıda yer aldığı üzere Willermus, Fîrûz'un ihanet etme sebepleri içinde eşinin kendisini aldatmasına özel bir yer ayırmaktadır. Fakat yazar, Fîrûz'un para ve mal ile ikna edildiğini Bohemond'un Haçlılara hitaben yaptığı konuşmada kaydetmektedir. Burada Bohemond, Fîrûz'u ikna etmek için *büyük paralar vaad ettiğini* açıkça ifade etmektedir. Willermus, I, s. 248.

⁴¹ Urfalı Mateos, *Vakayiname*, s. 196, Ayrıca Bkz. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 230-231.

⁴² *Anonim Haçlı Tarihi*, s.102, Ordericus Vitalis, III, s.120, Guibert bunlara "servet ve onur kazanımını" da eklemektedir. Guibert of Nogent, s. 81.

⁴³ Yazar bu durumu, Fîrûz'un görevini tarif ederken de belirtmiştir. Buna göre Fîrûz burçlardan birini ve ana kapıyı korumakla görevliydi. O, bir Hıristiyan'dı fakat bunu açığa vuramıyordu. *Chanson d'Antioche -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-*, Ayrıca Bkz. Kristin Skottki, "Of 'Pious Traitors' and Dangerous Encounters. Historiographical Notions of Interculturality in the Principality of Antioch", s. 86.

Şansonu'nda onun Müslümanlığına dair herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Aksine Hıristiyanlığı çok net bir şekilde vurgulanır. Fîrûz'un Hıristiyanlık konusundaki hassasiyeti tüm sözlerine yansımıştır. Zira Fîrûz, her ifadesinde yaptıklarını İsa aşkına atfetmektedir. Kaynağa göre bu durum, sözleriyle de sınırlı değildir. Fîrûz, kardeşini öldürürken de -başka kaynaklara yansımayan- karısını öldürürken de Hıristiyanlığın yüksek menfaatlerini gözetmiştir. Kardeşini ölmeden önce Hıristiyanlığa davet etmesi de yine bu cümledendir⁴⁴. Bu konuda Willermus'un kaydı da çok nettir. Yazar, Fîrûz'u Antakyalı bir Hıristiyan olarak tanıtmakla konuya giriş yapmaktadır: "*Bohemond ve Antakyalı bir Hıristiyan arasında dostluk kurulması*"⁴⁵.

Michaud, bu konuda biraz daha makul bilgiler sunmaktadır. Eserini 1840'larda yazmış olan Michaud'un Fîrûz figürü tamamen olumsuzdur. Buna göre Fîrûz, söylendiği gibi asilzade olmayıp bir demircinin oğludur. Bozguncu, döneke, *her an ve dakikada bin renk ve kalıba giren geliri kıt bir Ermeni idi*. Para için her şeyi yapabilecek biridir ki zaten İslamiyet'i de mal ve makam elde etmek için kabul etmiştir. İş bilir bir yanı olduğu için de Yağısıyan'ın itimadını kazanmış ve mevki sahibi olmuştu. Başlangıçta samimiyetle hizmet ederken sonradan bunun bir getirisi olmadığını fark etmiş ve fırsat bulduğu için de Bohemond ile iletişim kurmuştu. Yani Haçlılar geldiği sırada Fîrûz, gayri memnun bir durumdaydı. Fîrûz'un Müslümanlıktaki samimiyeti konusunda da yazar, *İsa'nın dinini terk ettiği için pişmanlık duyduğunu* kaydetmektedir. Yine yazarın ön plana çıkardığı noktalardan biri Fîrûz'un İslam hâkimiyetinde yaşamaktan hoşnut olmadığıdır. Zira Bohemond ile konuşmalarında Fîrûz, şehirdeki Hıristiyanların maruz kaldıkları hakareti dile getirmektedir⁴⁶. Bu durumda Fîrûz'un İslam'ı mecburen kabul ettiği, bu sayede Yağısıyan'ın güvendiği adamlar arasına girdiği, fakat vali tarafından cezaya çarptırıldığından intikam almak ve servete kavuşmak için şehri Haçlılara teslim ettiği anlaşılmaktadır.

Fîrûz'un ihanet etme sebebi konusunda çok farklı ve uç noktalarda rivayetleri olan kaynaklar da bulunmaktadır. Bunlardan Fulcherius, olayları olağanüstü bir motifle açıklamaktadır. Fulcherius'un kaydına göre bir gün İsa, Fîrûz'a göründü ve "*Kalk, sen uyuyan! Sana şehri Hıristiyanlara geri vermeni buyuruyorum*" dedi. Fîrûz, yaşadığı bu durumun gerçekliğinden şüphe ederek olayı gizli tuttu. Sonra İsa tekrar görünüp "*Şehri benim için Hıristiyanlara geri ver, bunu sana emreden ben İsa'yım*" deyince Fîrûz ne yapacağını şaşırıldı. Hemen koşup rüyasını Yağısıyan'a anlattı. Yağısıyan, Fîrûz'u ve anlattıklarını pek dikkate almadı ve "*Salak adam, sen bir hayalete mi itaat etmeyi*

⁴⁴ *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁴⁵ Willermus, I, s. 240.

⁴⁶ Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 230, Şehirdeki Hıristiyanların durumuna yukarıda temas edilmişti. Bu noktadan hareketle Radulphus, Fîrûz'un ihanet sebebini Hıristiyanların ve özellikle kendisinin aşağılanmasına bağlamaktadır. Bunun intikamı olarak da şehri ihanetle Haçlılara teslim edecektir. Fîrûz'un araştırmasında Bohemond bu iş için seçilmiştir. Radulphus Cadomensis, s. 88, Yazarın anlatımında seçkin bir lider olarak Bohemond'un ön plana çıkması anlaşılır bir durumdur. Zira Radulphus, Bohemond'un yeğeni Tankred'in hayat hikâyesini yazmıştır ve bu iki lideri kahramanlaştırmaktadır.

istiyorsun" dedi. İsa, üçüncü kez görüldüğünde *"Sana emrettiğimi neden yapmıyorsun? Tereddüt edeceğin bir şey yok ki. Bunu sana emreden ben İsa'yım"* diye yineleyince artık Fîrûz'un da bir şüphesi kalmadı ve şehri Haçlılara teslim etmek için harekete geçti⁴⁷.

Görüldüğü gibi Fulcherius'un rivayetinde olaylar, olağanüstü motiflerle anlatılmakta, ilahi bir temele oturtulmakta ve bunun için de olaylara bizzat İsa müdahale etmektedir. Bu hikâyenin tamamen kurmaca olduğuna rahatlıkla hükmedebiliriz. Kilise mensubu olan Fulcherius, zaten anlatımına *"Tanrı, şehri yeniden Hıristiyanlara teslim etmişti"* ifadesiyle başlamaktadır. Burada insanların dini duygularına hitap etmek gibi bir amacın olduğunu düşünebiliriz. Zira bu tür hayaller, rüyalar vs. Hıristiyan kaynaklarında çokça karşımıza çıkmaktadır. Bunların, askerin ve halkın moralini düzelttiğine şüphe yoktur. Bunun en güzel örneği Antakya alındıktan sonra Pierre Barthalameus'a İsa'nın böğrünü delen kutsal mızrağın yerinin gösterilmesidir. Bundan sonra da Haçlılar, zor durumların üstesinden gelmelerini İsa'nın yardımına / müdahalesine bağlayacaklardır. Dolayısıyla bu hikâyeye inanmamız için herhangi neden bulunmamaktadır. Bu rivayetdeki başka bir açmaz ise Yağısıyan ile ilgili olan kısımdır. Yağısıyan'ın, bir ihanet ihtimalinden endişeli olduğunu ta en başından beri bilmekteyiz. Valinin aldığı tüm önlemler göz önüne alındığında kendisine böyle bir konuyla gelen muhafızlarından birini yerinde bırakması, bu kadar umursamaz davranması kabul edilebilir bir durum değildir.

Bir diğer farklı anlatım da Willermus'un eserinde bulunmaktadır. İslam kaynaklarının muhtasar kayıtları bir kenara bırakıldığında yazarın kaydını diğer Hıristiyan kaynaklarla da teyit edememekteyiz: Fîrûz, şehri Haçlılara teslim edip etmeme (bu işte başarı sağlanıp sağlanamama) konusunda bir an tereddüt yaşarken bir olay oldu. Fîrûz, oğlunu bir sebeple Yağısıyan'ın sarayına yollamıştı. Çocuk, bir odaya girince annesini bir Türk emirinin kucağında buldu. Çocuk, olayı babasına anlattı ve bunun üzerine Fîrûz, Türklerden intikam almaya karar verdi. Derhal Haçlılara haber yollayıp ertesi gece hazır olmalarını istedi⁴⁸.

Yazar bu olayı, Bohemond ile ertesi gün harekete geçilmesi konusunda mutabık kalınması sonrasına tarihlemektedir. Daha önceki kaydında Fîrûz'un hala şüpheleri olduğundan bahsetmişti. Buna göre Fîrûz, Bohemond'a şehri ertesi gece teslim edeceğini söylemiş, bir an tereddüt yaşamış fakat aynı gün karısının ihanetini öğrenince tüm tereddütlerini yenmiş ve şehri teslim etme konusunda nihai kararını vermiştir. Muahhar bir yazar olan Willermus'un bu olaya dair kaynaklarını bilmiyoruz. Fakat tüm rivayetler içinde en ilginç olma özelliğini koruyor. Modern tarihçilerin bazıları da bu rivayete rağbet etmektedirler.

Willermus ve Antakya Şansonu dışında hiçbir kaynakta Fîrûz'un karısına dair bilgi bulunmaz. Antakya Şansonu ise bambaşka bir hikâye anlatmaktadır. Zaten

⁴⁷ Fulcherius Carnotensis, s. 82, Benzer bir anlatım için ayrıca Bkz. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁴⁸ Willermus, I, s. 249-250.

kaynaktaki rivayetlerin bu konuyla bir ilgisi de bulunmamaktadır. Zira Fîrûz'un Bohemond ile oğlu aracılığıyla haberleştiğini bilmekteyiz. Ancak Antakya Şansonu'na göre bizzat Fîrûz, Bohemond'a gitmekte ve anlaşma sağlanmaktadır. İşte Fîrûz'un karısı da burada devreye girmektedir. Fîrûz, ihanet konusunu Bohemond ile karara bağlayıp dönerken karısıyla karşılaşmıştı. Karısı, ona Haçlı lideriyle niye bu kadar yakın olduğunu sormuş ve ihanetinden şüphelenmişti. Bunun üzerine Fîrûz, burçtan Haçlı ordusunu göstererek, Hıristiyanların şehri ele geçireceğini ve bunu İsa'nın istediğini söyledi. Kadın bu ifadeden rahatsız olarak durumu babasına ve ağabeylerine anlatmakla tehdit etti. Bunun üzerine Fîrûz, planı ortaya çıkmasını diye kadını burçtan aşağı atıp öldürdü. Sonrasında da hazırladığı merdiveni duvara bağlayıp planını hayata geçirdi⁴⁹. Aşağıda görüleceği üzere benzer bir hikâyeyi Willermus, Fîrûz'un kardeşi için anlatacaktır. Burada ilk dikkati çeken husus Fîrûz'un Hıristiyanlık hassasiyeti ve büyük fedakârlığıdır. Çünkü Fîrûz, bu işe o kadar inanmıştır ki kendince kutsallık yüklediği bu iş için gözünü kırpmadan karısını ve kardeşini öldürebilmektedir. Dolayısıyla bu hikâyeye inanmamız için de bir sebep bulunmamaktadır. Zira Antakya Şansonu yine tarihi zeminden uzaklaşmış, hayal gücü ve edebi-dini anlatımının etkisiyle yeni bir hikâye uydurmuştur. Ancak yazar, konu bütünlüğüne o kadar önem vermektedir ki Haçlıların, burca geldikleri zaman bir merdiven ve yerde Fîrûz'un karısının cesediyle karşılaştıklarını da kaydetmiştir. Hıristiyan kaynaklarının bu rivayetlerini İslam kaynaklarındakilerle karşılaştığımızda sonuçların daha tutarlı ve mantıklı olduklarını görebiliriz. Yani tüm bu anlatılanlardan Fîrûz'un para ve toprak vaadiyle ihanet ettiğini kabulde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Bunlara bir de Fîrûz'un Yağsıyan'a duyduğu öfkeyi eklemek gerekmektedir. Özellikle İbnü'l-Kalânîsî ve İbnü'l-Adîm'in bildirdikleri üzere Yağsıyan, Fîrûz'u cezalandırmış ve mallarına el koymuştu. Bu yüzden Fîrûz'un, efendisine beslediği kini de göz önüne alırsak ihanet etmesi, daha anlaşılır bir hale gelmektedir⁵⁰. Zaten Fîrûz'un ihanetini salt İsa aşkına bağlayan Fulcherius'u bir kenara bırakırsak tüm Hıristiyan kaynakları da Bohemond'un Fîrûz'a ihaneti için çok büyük paralar verdiğini ifade etmekte ancak olayları ilahi⁵¹ bir zemine oturtmakta veya olaylara İsa'nın

⁴⁹ *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁵⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, s. 135, İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 239, Fîrûz, istifçilik yaptığı için para cezasına çarptırılmış ve mallarına el konulmuştu. Steven Runciman, I, s. 177, Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 41.

⁵¹ Bohemond-Fîrûz görüşmesinde pazarlığa dair bazı ipuçları bulmak mümkündür. Ön plana çıkan husus, Fîrûz'un maddi düşündüğü; buna karşılık Bohemond'un duygusal hitaplarla Fîrûz'u iknaya çalıştığıdır. Daha doğrusu Bohemond, dini motifleri kullanarak Fîrûz'a etki etmeye uğraşıyordu. Fîrûz –göze alacağı tehlikeli iş için- biraz da Bohemond'un gücünü ölçmek istemektedir. Buna göre Fîrûz, Bohemond'a Türkleri yendiği o büyük ordusunun nerede olduğunu sordu. Soruya şaşıran Bohemond, Fîrûz'a baktığında onun ilahi bir görüntüsü olduğunu farkına vardı. Bunun üzerine Bohemond, savaşta azizlerin ve şehitlerin kendilerine yardım ettiklerini ve ordunun sancaktarlığını St. George, St. Demetrius ve St. Maurice'nin yaptıklarını anlattı. Ayrıca bunların cennetten geldiklerini de ekledi. Bohemond bu sayede Fîrûz'a duygusal yönden hitap etmeye ve bu işi Hıristiyanlık aşkına yaptırmaya çalıştı. Fakat Fîrûz, bu hikâyeye pek inanmak istemedi ve daha gerçek deliller istedi. Joshua C. Birk, "The Betrayal of Antioch: Narratives of Conversion and Conquest during the First Crusade", *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 41 / 3 – 2011, (s. 472-473)

müdahalesinde bir sakınca görmemektedirler. Rivayeti biraz abartılı görünse de Antakya Şansonu, para konusuna açıklık getirmektedir. Fîrûz, ihanetinin bedelini sorduğunda Bohemond; geniş araziler ve 1000 besant (Bizans sikkesi) vaadle hayatta olduğu sürece ona kimsenin zarar veremeyeceğini garanti etmiştir⁵².

6-Fîrûz'un, Şehri Haçlılara Teslim Etmesi

Haçlı kaynaklarının anlatımına göre Bohemond, Fîrûz'un şehri teslim etmeye hazır olduğuna iyice kanaat getirdikten sonra harekete geçti ve diğer liderlerin ne düşündüğünü anlamaya çalıştı. Bohemond, diğer Haçlı liderlerine *kimin gayretleri sonucu düşerse şehir üzerinde onun hâkimiyetinin tanınmasını* teklif edecekti ve Willermus'un ifadesinden anlaşıldığına göre bu fikrin kolayca kabul göreceğine inanmaktaydı. Fakat yine de bu konuyu hemen gündeme getirmedi⁵³. Ancak liderlerin, saldırıyı başka bir tarihe erteleme niyetinde olduğunu haber alınca acele etmek durumunda kaldı. Bohemond, diğer liderlerle yaptığı toplantıda nihayet teklifini dile getirdi. Bohemond; *"Kahraman şövalyeler! Görüyorsunuz ki küçük büyük hepimiz büyük yoksulluk ve sefalet içindeyiz ve ne zaman iyi olacağımızı bilmiyoruz. Eğer içinizden birinin, bu şartlar altında kendi kuvvetiyle veya diğerlerini yönetmek suretiyle şehri almak için iyi ve doğru bir planı varsa hepimiz şehri ona vermeyi kabul etmeliyiz"* dedi. Diğer liderler bu teklifi reddederek *"Bu şehir, tek bir kişiye verilmemeli bilakis biz onu aramızda bölüşeceğiz; mademki aynı çabayı gösterdik aynı konumda olmalıyız"* dediler⁵⁴. Her ne kadar Willermus; Godefroi de Bouillon, Normandie kontu Robert, Flandre kontu Robert ve Fransa kralının kardeşi Hugh of Great gibi liderlerin bu teklife makul yaklaştıklarını ve sadece Toulouse kontu Raymond'dan bir itiraz geldiğini kaydetse de netice değişmemektedir. Yani Bohemond ilk denemesinde başarısız olmuştur. Raymond'un, haklarını başkasına devretmeyeceğini açıklayarak bu teklifi kesin bir dille

⁵² *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁵³ Bohemond'un niyeti en başından bellidir. Bu doğrultuda çalışmaya başlayan Bohemond, şehri kendi gayretleriyle ele geçirirse hâkimiyetinin tanınması hususunda kamuoyu oluşturmaya başladı. Bohemond'un söylemine göre ülkesinde sorunlar çıkmaya başlamıştı ve kendisi burada fazlaca kalmıştı. Bu yüzden ülkesine dönmeyi düşünebilirdi. Ancak ülkesine dönmeyecek olursa ülkesinde uğrayacağı zararları doğuda telafi etmesi lazım gelirdi. Yani şehri kendi şahsi teşebbüsleriyle ele geçirirse hâkimiyeti tanınmalıydı. Steven Runciman, I, s. 172-173.

⁵⁴ *Anonim Haçlı Tarihi*, s.102-103, Willermus, I, s. 244, Guibert of Nogent, s.82, İbnü'l-Adîm, bu ihtilafı tamamen farklı anlatmaktadır. Bohemond, Fîrûz ile anlaşmaya varınca liderlere geldi ve şehir ele geçirilirse kime ait olacak diye sordu. Liderler, şehri kendi namlarına almak istediler ve bu şekilde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Bohemond, şehrin sırayla kuşatılmasını ve kim alırsa ona ait olmasını önerdi. Kuşatma sırası Bohemond'a geldiğinde Fîrûz, daha önce anlaşmışları üzere şehri teslim etti. İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 239, Michaud'un değerlendirmesine göre Haçlı liderleri, hile yoluyla şehri ele geçirmeyi de eleştirmişler ve bunu kahramanca bulmamışlardı. Diğer bir husus da şehrin tek bir kişiye verilemeyeceği gerçeğidir. Fakat Bohemond, Haçlıların kendisine muhtaç olacağını düşündüğünden toplantıdan tebessümle ayrılmıştır. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 231-232.

reddetmesinin en olumsuz yanı; Fîrûz'un şüpheye düşmesidir. Zira Fîrûz, gönülsüz davranmaya başlamış fakat Bohemond ile bağlarını da koparmamıştır⁵⁵.

Raymond, her ne suretle olursa olsun şehir üzerindeki hakkından ve imparatorun haklarından vazgeçmek istemedi. Fakat Raymond, muhalefetine rağmen Bohemond'un teklifinin kabul edilmesinin önüne geçemedi. Çünkü bu esnada Haçlıları telaşlandıran ve Bohemond'u daha hızlı davranmaya mecbur eden bir haber alındı. Musul valisi Kürboğa, 200 bin kişiye ulaşan ordusuyla yardıma gelmekteydi. Kürboğa, Haçlıların arz ettiği tehlikeyi görmüştü ve hatta Haçlılar Antakya kuşatmasında başarılı olurlarsa kendi hâkimiyet alanını da tehlikeye düşmesinden endişe ediyordu. Kürboğa'nın yaklaşmakta olduğunu Haçlılara Fîrûz haber verdi ve bu ordu gelmeden evvel eğer şehri ele geçiremezlerse hiç şansları olmadığını da ekledi⁵⁶.

Arkasında bir pürüz olarak Urfa Haçlı Kontluğunu bırakmak istemeyen Kürboğa, üç hafta süreyle şehri kuşattı fakat bir netice alamadı⁵⁷. İşte bu üç hafta, Haçlıların şehri zaptı için yeterli oldu. Şöyle ki; Urfa kuşatmasını kaldıran Kürboğa'nın Antakya'ya hareketi haber alınınca tam bir bilgi almak isteyen Haçlılar, Drogo de Nesle, Clarebold de Vendeil, Gerard de Cherys, Toul Kontu Reinald ve bazı askerleri keşif amaçlı yola çıkardılar. Birlik, kötü haberle döndü. Kürboğa, disiplinli ve kalabalık bir orduyla yaklaşmaktaydı. Halkın moralini bozar düşüncesiyle ve açlık dolayısıyla kaçma planları yapanların bulunması yüzünden bu haber saklanmak istendi fakat casuslar bu haberi kısa sürede yaydılar⁵⁸.

Bu kritik ortamda toplanan liderlerin görüşmesinde iki görüş ortaya atıldı. İlki genel bir taarruzla şehrin zapt edilmesi, ikincisi ise ordugâhı koruyacak birlikler bırakıldıktan sonra iki mil kadar uzakta Kürboğa'yı karşılamaktır. Bu iki görüşün de Bohemond'un işine gelmeyeceği aşikârdır. Dahası kuşatmanın başından beri yaptığı planların boşa çıkması anlamına gelir. Bu yüzden toplantıda söz alan Bohemond;

⁵⁵ Willermus, I, s. 244, Radulphus'a göre Bohemond'un teklifine kimseden itiraz gelmedi. Zira teklif çok açıktı ve kim ne yapabiliyorsa yapmalıydı. Yani her kim bir teşebbüste bulunur ve şehre giriş için bir kapı aralarsa onun hâkimiyeti tanınacaktı. Radulphus Cadomensis, s. 90.

⁵⁶ Willermus, I, s. 244-245, *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁵⁷ Willermus, I, s. 245-246, Fulcherius Carnotensis, s.85, Albertus Aquensis, s. 265-267, *Anonim Süryani Vakayinamesi*, s. 12, Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 184-185, Kürboğa'nın Urfa kuşatması ve değerlendirmeler için bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I, (1098-1118)*, TTK, Ankara 1990, s. 41-44, Steven Runciman, I, s.177, Yağsıyan ile Haçlılar arasında Kürboğa'nın gelişi öncesi ya da tarafların kötü durumda olduğu bir sırada mütareke yapıldığına dair kaynaklara herhangi bir bilgi yansımamıştır. Fakat Antakya Şansonu'nda verilen bilgiye göre şehirde zor durumda bulunan Yağsıyan, Haçlılara elçi yollayarak karşılıklı rehine garantisinde ateşkes yapılmasını teklif etti. Zaten zor durumda olan Haçlılar bu teklifi severek kabul ettiler. Ancak Yağsıyan, Kürboğa'nın güçlü bir orduyla gelmekte olduğunu haber alınca da bu anlaşmayı bozdu ve hatta emirlerini bu konuya riayet konusunda uyardı. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁵⁸ Willermus, I, s. 246-247.

"düşman yaklaşıyor, herkes kendi isteği doğrultusunda farklı fikir ileri sürüyor. Mesela Kürboğa'ya karşı gidilirse kuşatmaya yazık olacak, şehir kendini yenileyip gelen orduyla birleşecek. Bu sakıncalıdır. Eğer tüm güçler şehre saldırırsa halk, acil yardım çağrısında bulunacak. Ben bir yol bulacağım ve hedefimize ulaşacağız. Benim içeride bir dostum var. Onun elinde sağlam bir burç vardır. O burayı bana teslim etmeye razıdır. Ona bu iş için büyük paralar vaad ettim. Ona ve varislerine çok mal vermeyi garanti ettim. Eğer bu size uygun görünüyorsa şehir benim şahsi çabalarımla alınınca buraya ebediyen ben hükmedeceksem Fîrûz ile düzenlemeleri yapacağım. Kabul etmezseniz biri, şehri ele geçirmemiz için daha iyi bir yol önerisin. Böylece biz de ona itaat edelim ve şehri ona verelim" dedi⁵⁹. Bohemond'un burada etkili bir konuşma yaptığı görülmektedir. Zaten şartlar da başka türlü düşünmeye imkân vermiyordu. Radulphus ve Michaud, bu konuşmada Kudüs'e atıfta bulunulduğunu da haber vermektedirler. Yani Antakya mutlaka alınmalıdır çünkü asıl hedef olan Kudüs için bu şehir çok büyük önem taşımaktadır. Hem Antakya alınırsa Kudüs'e muzaffer olarak gidilecektir⁶⁰.

Bu teklif, Raymond'un muhalefetine rağmen kabul edildi⁶¹ ve Bohemond, Fîrûz'a hazır olmasını, planın ertesi gece (3 Haziran 1098) hayata geçirileceğini bildirdi. İşler bu noktaya gelmişken dahi Fîrûz'un bazı noktalardan hala emin olmadığı anlaşılmaktadır. Willermus'a bakılırsa Fîrûz, karısının kendisini bir Türk ile aldattığını öğrenince nihai

⁵⁹ Willermus, I, s. 247-249, Ordericus Vitalis, III, s.120-121, Guibert of Nogent, s. 81-82, Yukarıda Fîrûz'un, başkaları için kendisini tehlikeye atmak istemediği, muhatabının Bohemond olduğu belirtilmişti. Bohemond, konuşmasında diğer liderleri ikna etmek için Fîrûz'un, şehri kendisine teslim edeceğine dair mektubunu gösterdi. Fîrûz, mektupta şehri ancak Bohemond'a teslim edeceğini belirtiyordu. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 233-234.

⁶⁰ Radulphus Cadomensis, s. 89, Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 233-235.

⁶¹ Kaynaklar, Bohemond'un teklifinin kabulüne dair bilgi verirlerken "*Bizans imparatoru geldiği zaman şehrin ona teslim edilmesi şartıyla*" ifadesini özellikle kullanmaktadırlar. Hatta Anonim Gesta yazarı, liderlerin bunu kabul etmemeleri halinde Bohemond'un zorla şehri alabileceğini, bu yüzden imparatora teslim edilmesi şartıyla şehrin verilmesinin daha uygun olacağını düşündüklerini kaydetmektedir. *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 103, Ordericus Vitalis, III, s.121-122, Guibert'in kaydı önemlidir. Zira kendisi Anonim Gesta'yı kullanmakla beraber onu bir bakıma zenginleştirmiştir. Bohemond'un, esaretten kurtulduktan sonra Avrupa'ya dönerken Bizans aleyhine yeni eklentilerle beraber Anonim Gesta'nın bir nüshasını yanına aldığını bilmekteyiz. İşte rivayetlerini Anonim Gesta'ya dayandıran ve onu zenginleştiren Guibert bu konuda; "*Eğer imparator, söz verdiği gibi Haçlıları destekler / onlara yardım ederse şehir daha sonra imparatorun temsilcisine teslim edilecektir. Eğer imparator, Haçlıları aldatırsa şehir Bohemond'un olacaktır*" kayıtlarını düşmektedir. Guibert of Nogent, s. 82, Ayrıca Bkz. Ralph Bailey Yewdale, *Bohemond I*, s. 66, Anonim Gesta'ya eklentiler konusunda Bkz. *Anonim Haçlı Tarihi*, s.16, Steven Runciman, I, s. 257, Anna Komnena'nın anlatımında şehrin, imparatora teslim edilmesi hususuna bizzat Bohemond vurgu yapmaktadır. Buna göre Bohemond yaptığı konuşmada zaferlerin sadece kılıçla kazanılmadığını ifade ederek herkesin, bulunduğu yönde biriyile ihanet konusunda anlaşma sağlamak için çalışmasını öğütlemişti. Eğer herhangi bir lider, bir hain ile anlaşma sağlar ve şehir bu şekilde ele geçirilirse şehirde imparator gelinceye kadar onun hâkimiyeti tanınacaktı. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 334-335.

kararını verdi ve oğlunu Bohemond'a yolladı. Buna göre Haçlılar hazırlıklarını tamamlayacak ve ertesi gece saat dokuzda harekete geçilecekti⁶².

Bu noktada Willermus, olaylara biraz daha heyecan katmak istiyor gibi görünmektedir. Olaylar bu raddeye geldiğinde şehirdeki Hıristiyanlardan şüphelenilmesi gayet tabii görünmektedir. Fakat yazarın anlatımı, bu kapsamı aşan bir durumdur. Willermus'a göre şehirdeki Hıristiyanlardan⁶³ şüphelerin arttığı bir durumda tüm oklar Fîrûz'u göstermekteydi. Yazar, ondan niçin şüphelenildiğine dair mantıklı bir açıklama yapmamaktadır. *"Fîrûz'un daha enerjik ve diğerlerinden daha güçlü olduğu"* bilgisi de onun sorgulanmasını gerektirecek / açıklayacak bir bilgi gibi görünmemektedir. Nihayetinde Fîrûz sorgulanmış ve sorgusunda; *"herkes hayatı ve ailesi için endişelidir. Sizi bu felaketten kurtaracak bir tavsiyem var. Eğer sur ve siperleri koruyan bu yerel halkın ihanetinden kuşulanıyorsanız onların sorumlu oldukları yerleri sık sık değiştirin ve onların düşmanla fena arkadaşlıklar içine girmelerine mani olun. Zira düşmanla bağlantı kurup bir plan hazırlamak hemen olmaz, zaman gerektirir. Böyle rüşvetle bozulabilecek insanların yüksek yerlere sokulması sakıncalıdır. Ani değişiklikler yapmalısınız, bu sayede tüm bu tehlikenin önü alınabilir."* açıklamasında bulunmuştur. Fîrûz'un bu sözleri üzerine tüm şüpheler dağılmış ve Fîrûz yerinde bırakılmıştır⁶⁴.

Yazarın bu rivayeti gerçek olamaz. Zira tarihi boyunca birkaç defa ihanete uğramış bir şehirde bu şekilde tedbirsiz davranıldığını kabul etmek zordur. Fîrûz'un görevinden alınmayışı ve adeta ihanetine göz yumulması ihtimal dâhilinde bulunmamaktadır. Yağsıyan'ın aldığı tedbirler göz önüne getirildiğinde bu durumun, Fîrûz'un tarihi rolünü abartmaya yönelik olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca Haçlı yazarları içinde böyle bir tedbirsizlikten bahseden sadece Willermus da değildir. Fulcherius da şehri teslim etmesi için İsa'nın, Fîrûz'a görüldüğünü ve bunu anlatınca Yağsıyan'ın Fîrûz'a inandığını kaydetmişti. Yani bu, Fîrûz'un ikinci vukuatıdır. Willermus'un anlatımındaki bir diğer çelişki de zaman problemidir. Buna göre tüm bu olaylar, karısının ihaneti ve ertesi gün Haçlıların hazır olmalarını haber vermesi arasında vuku bulmuştu. Daha da önemlisi Fîrûz, bir görevli nasıl ihanet edebilir, şartları nelerdir diye açıklamalarda bulunup tavsiyelerini sıralarken kendi ihanet programını açıklamaktadır.

⁶² Willermus, I, s. 249-250, İlk etapta Haçlı birlikleri, Müslüman arazisinde bir yağma akımına çıkacak ve Silpius Dağı yönünden geri dönelecekti. Bunun bir şaşırtma ya da dikkat dağıtma akımı olduğu da kabul edilebilir. *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 103, Guibert of Nogent, s. 82, Albertus Aquensis, s. 273, 275, Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 235,

⁶³ Willermus'a göre Haçlılar geldiğinden beri Grekler, Süryaniler ve Ermeniler zan altındaydılar. Bunlar yiyecek yönünden yük olmamaları ve ihanet etme ihtimalleri bulunduğundan şehirden çıkarılmışlardı. Şehirde sadece zenginler ve yiyecek stokları bulunanlar bırakılmıştı. Kalanların ellerinden de paraları alındı ve ağır işlerde çalıştırılmaya başlandılar. Tüm bu işler şehirdeki bazı zalim insanların tavsiyesi üzerine yapılmıştı. Hıristiyanların evlerine böylece Türkler yerleşmeye başladılar. Willermus, I, s. 252-253.

⁶⁴ Willermus, I, s. 250-252.

Kaynakların çoğu, Fîrûz'un kardeşinden bahsetmezler. Bu konuya değinenler de herhangi bir ayrıntı vermemektedirler. Buna karşılık Willermus'un eserinde Fîrûz'un kardeşi merkezi bir yer işgal etmektedir. Fîrûz, Bohemond ile ihanet planını hazırlarken kardeşine dahi haber vermemiş, kendisiyle aynı fikirde olmayan kardeşinin, planı bozmasından endişe etmişti. Hatta iki kardeş arasındaki fikir ayrılığına dair çok çarpıcı bir rivayet de bulunmaktadır: Haçlıların ihanet planına uygun olarak harekete geçtikleri sırada Fîrûz, şehre bakmış ve "bu insanlara acıyorum, hızla sona doğru geliniyor, onlar yarın bu şehirden sağ çıkmayacaklarını bilmiyorlar. Umarım önlem almışlardır" demişti. Bunun üzerine kardeşi de; "Sen kendin için endişelisin. Bunlar yarın Türklerin kılıçlarıyla can verecekler. Haçlılar bu topraklara geldiğinden beri durumumuz daha da kötüleşti."⁶⁵ yorumunu yapmıştı. Fîrûz, bu sözlerin de etkisiyle planını kardeşine açıklamaktan çekinmişti. Fakat surlarda yaşanan mücadele esnasında Fîrûz'un kardeşi de öldürüldü.

Bohemond, liderleri dolaşıp hazır olmalarını isterken elinde, urgandan yapılmış bir merdiven taşımaktaydı⁶⁶. Merdiven, mazgallı sipere bağlanacak ve demir kancalar ile duvara tutturulacaktı. Şehir halkının dinlenmeye çekilmesini müteakip Bohemond, bir adamını (tercüman) Fîrûz'a yolladı. Tercüman geldiğinde Fîrûz, duvardaki aralıktan etrafı gözlemekteydi. Fîrûz, tercümana sessizce oturmasını tembihledi ve meşaleyle etrafı kontrol eden muhafızın geçmesini bekledi. Böylece Fîrûz, görevi başındayken bu kontrolü atlattı⁶⁷. Görevlinin ayrılmasından sonra Bohemond'a haber yollandı ve vaktin geldiği bildirildi. Willermus, Haçlılar hazırlıklarını yaparlarken Fîrûz'un, kulede ağır bir uykuya dalmış olan kardeşini -planlarına engel olur düşüncesiyle- öldürdüğünü nakletmektedir⁶⁸. Ancak erken dönem kaynakları, Fîrûz'un kardeşinin burçlara tırmanan

⁶⁵ Willermus, I, s. 254.

⁶⁶ Antakya Şansonu, merdiven mevzuunu tamamen farklı anlatmaktadır. Yazara göre Fîrûz'a rüyasında Haçlıların soğukta, rüzgârda çektikleri çileler anlatılmış ve şehri teslim etmesi için deriden sağlam bir merdiven yapması emredilmişti. Bir gün Fîrûz bir ağacın yanına geldiğinde burada geyik derileri buldu ve bunlardan dört silahlı askeri taşıyabilecek dayanıklılıkta yaklaşık 35 m. uzunluğunda bir merdiven yaptı. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁶⁷ Willermus'un anlatımına göre üst düzey bir görevli gecede üç veya dört defa duvarın etrafında dolaşıyor ve kulelerdeki gözcüleri kontrol ediyordu. Bu görevli, uyuyan veya dikkatsiz davrananları cezalandırmaktaydı. Willermus, I, s. 255, Aynı güvenlik önlemlerinden Albertus da bahsetmektedir. Albertus Aquensis, s. 275, Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 237-238.

⁶⁸ Willermus, I, s. 255-256, Antakya Şansonu da Willermus ile aynı doğrultuda bilgiler barındırmaktadır. Ancak şu farkla ki Haçlılar surlara tırmandığında Fîrûz, bir kardeşi olduğundan bahsetmiş ve onu Hıristiyanlığa döndürmek istemiştir. Fakat kardeşi, dinden dönmeyince Flandre kontu tarafından öldürülmüştür. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-, Michaud, Yağsıyan'ın, kalede bulunan Hıristiyanların bağlanarak geceleyin katledilmeleri emrini verdiğini nakletmektedir. Fîrûz daha sonra kardeşini ikna etmek için o gece Hıristiyanların katledilmesini kullanmak istedi. Fakat kardeşi, Haçlılar gelmeden önce Hıristiyanların, şehirde çok iyi durumda olduğunu ileri sürerek onun fikrini beğenmedi. Şehirdeki Hıristiyanların ihanet içinde olduklarını ifade edince Fîrûz'un tavırlarından onun ihanet edeceğini anladı. Bunun üzerine Fîrûz, hançerini çekerek kardeşini öldürdü. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 236-237.

Haçlılar tarafından öldürüldüğünü kaydetmişlerdir. Şurası kesin ki Fîrûz'un kardeşi, kendisiyle aynı doğrultuda düşünmüyordu. Hatta Radulphus'a göre Fîrûz'un planlarını eğer bilseydi boşa da çıkarabilirdi. Bu yüzden onun bu plandan haberdar edilmediğini ve Haçlılara karşı savaşırken hayatını kaybettiğini düşünmek daha doğrudur⁶⁹.

Willermus, anlatımında Bohemond'u kahramanlaştırmaktadır. Bahsedilen merdivenin⁷⁰ duvara sıkıca bağlanmasının ardından yazarın rivayetine göre kimse hayatını tehlikeye atmak istememiştir. Yani kimse, ilk adımı atmak konusunda istekli davranmamıştır⁷¹. Willermus'un ifadesine göre Bohemond, askerlerini cesaretlendirmek için ilk olarak kendisi yukarı çıkmış ve askerlerine de yukarı çıkmalarını emretmiştir. Fakat askerlerin hala tereddüt içinde olduklarını görünce tekrar aşağıya inmiş ve askerlerini harekete geçirmiştir. Aralarında Tankred ve Flandre kontunun da olduğu rivayet edilen askerler surlara tırmanmış ve kuleleri ele geçirmeye başlamışlardır⁷². Bunun yanında Radulphus'un anlatımında Bohemond daha da ön plana çıkarılır. Zira yazar burada merdivenlerden de bahsetmeyerek Fîrûz'un duvardan bir ip sarkıttığını ve Bohemond'un da kendisini bu ipe bağladıktan sonra Fîrûz tarafından sura çekildiğini kaydetmektedir⁷³.

Anonim Gesta yazarı, olayın bu şekilde gerçekleşmediğini, Bohemond'un böyle bir kahramanlık göstermediğini kesin bir ifadeyle kaydetmiştir. Fîrûz'un bulunduğu burca ilk olarak altmış asker tırmanmıştı. Hatta Fîrûz, bunların sayısını yetersiz bularak endişelenmişti. Kaynağın ifadesine göre Fîrûz burada dövünerek "*Micro francos echome = Siz çok az Frank'sınız*"⁷⁴ diye bağırmış ve ihanetin başarıya ulaşamayacağını belirtmişti. Bu sırada Güney Lombardialı bir asker burçtan indi ve Bohemond'a uç

⁶⁹ *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 104, Radulphus Cadomensis, s. 91.

⁷⁰ Ebu'l-Ferec'in, rivayetine göre Haçlılar, mezkûr kuleye demirden sırıklar uzatmışlar ve bu sırıkların üzerine de bir kule inşa etmişlerdi. Askerlerin bir kısmı ise iplerle duvarlara tırmanmışlardı. Fakat zaman dilimi ve olayların seyrine göre kulenin inşası mümkün görünmemektedir. Abû'l-Farac, II, s. 339.

⁷¹ Haçlıların bu tereddüdünün Fîrûz'u telaşlandırdığı bir gerçektir. Zira Antakya Şansonu'nun ısrarla bildirdiğine göre Fîrûz, her gecikme veya tereddütte kellesinin gideceğinden korkmakta ve "*ya acele edin ya da oğlumu geri gönderin*" şeklinde Haçlılara çıkışmaktadır. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁷² Willermus, I, s. 256, Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, s. 238, Willermus'un tam aksi bir anlatımla Albertus, aşağıda bekleyen Haçlı askerlerini, tereddüde gerek olmadan surlara tırmanmaları konusunda Fîrûz'un cesaretlendirdiğini ve bunun üzerine askerlerin surlara tırmanmaya başladıklarını yazmaktadır. Fakat yazarın ifadesine göre askerlerin surlara tırmanma konusunda tereddüt yaşamasına Fîrûz'a tam olarak güvenememeleri etki etmişti. Albertus Aquensis, s. 277.

⁷³ Radulphus Cadomensis, s. 91.

⁷⁴ Antakya Şansonu'na göre burçta sadece 35 askerin olduğunu gören Tankred, telaşa kapılmış, bunun üzerine Fîrûz, onu cesaretlendirmişti. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

kulenin ele geçirildiğini haber verdi. Bu haber üzerine de Bohemond ve diğer askerler burca tırmanmaya başladılar. Fîrûz'un kardeşi de bu çatışmada ölenler arasındaydı⁷⁵.

Siperlere tırmanan Haçlı askerleri belli bir sayıya ulaşınca ordugâhta bulunanlara da işaret verildi. Fîrûz'un rehberliğinde Haçlılar, on kuleyi ele geçirdiler ve muhafızlarını öldürdüler. Haçlılar surlara tırmanırken ağırlıktan merdiven kırıldı. Bu durum Haçlıların moralini bozsa da karanlıkta el yordamıyla bulunan bir kapı kırıldı ve Haçlılar buradan da şehre girmeye başladılar⁷⁶.

Harekete geçen Haçlı ordusunun⁷⁷ sonraki hedefi Köprü Kapısı idi. Buradaki muhafızların da öldürülmesinin ardından ikinci bir kapı daha açılmış oldu. Borazan ve davullarla, kamptaki diğer birliklere de haber verildi. Bunun üzerine Haçlılar topyekûn şehre saldırdılar. Gürültülere uyanan şehir halkı, ancak şehir sokaklarında dolaşan Haçlı askerlerini görünce gerçeği anlayabildiler⁷⁸.

⁷⁵ *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 104, Ordericus Vitalis, III, s. 123-124, Guibert'in ifadesine göre Lombardialı asker aşağıya inmiş ve Bohemond dâhil orada bulunanlara aptalca davrandıkları ve harekete geçemedikleri için kızmıştı. Guibert of Nogent, s. 83, Burca ilk tırmanan askerin adı Fulker (Fulcher) olarak kaydedilmektedir. Hatta Antakya Şansonu'nda bu olay çok dramatik bir sahneyle anlatılır. Kimse duvara tırmanma konusunda istekli olmayınca Flandre kontu Robert, ilk olmak istemiş fakat bahsedilen asker buna engel olmuştur. Asker, eğer kendisi ölürse bir ağlayanının bile bulunmadığını dile getirmiş ve Flandre kontunun muhtemel ölümünü büyük bir kayıp olarak değerlendirmişti. Zira kontun toprakları, asaleti, karısı ve çocukları bulunmaktaydı. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁷⁶ *Anonim Haçlı Tarihi*, s. 104-105, Albertus Aquensis, s. 281, Raymondus'tan naklen August C. Krey, *The First Crusade*, s. 154, Ordericus'un naşirinin verdiği bilgiye göre bu kapı, St George Kapısının kuzeyindedir ve Bâbü'z-Zeytûn (= the Gate of Olives) olarak bilinen kapı ya da orada şehre geçişi sağlayan başka küçük bir kapı olması muhtemeldir. Bkz. Ordericus Vitalis, III, s.124, 2 no'lu dipnot. Guibert'in verdiği bilgiye göre bu kapı sol tarafta bulunmaktaydı. Gündüz dahi zor fark edilen gizli bir kapıydı. Guibert of Nogent, s.83, Antakya Şansonu ise bu kapının adını ilginç bir şekilde *Gate of Mohamet* olarak kaydetmektedir. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁷⁷ Antakya Şansonu, Godefroi'nin de hakkını yememeye gayret gösterir gibidir. Vadide bekleyen kont, uzun süre Haçlılardan haber alamayınca surlara geldi ve kopuk merdivenle karşılaştı. Özellikle Flandre ve Normandia kontları konusunda endişeye kapılıp *Ben neden burçlarda savaşanlar arasında değilim* diyerek dövünmeye başladı. Sonra da ordunun kalanını harekete geçirip Fîrûz'un surlardan yönlendirmesiyle kapıya dayandı. *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-

⁷⁸ Willermus, I, s. 257-258, Krş. Albertus Aquensis, s.279, 281, 283, *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-, Anna Komnena, *Alexiad*, s. 335, Antakya'nın zaptı konusunda İslam kaynaklarının kayıtları daha muhtasardır. Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, s. 135-136, İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, X, s. 229.

Zafer nişanesi olarak Bohemond'un sancağı tepeye çekildi ki bu, şehrin alındığı anlamına gelmekteydi. Sokaklarda insanlar yaş ve cinsiyet ayrımı yapılmadan katledildiler⁷⁹. Yani sonrası vahşet ve cinayetten ibarettir.

Yağısıyan, hızlı atlarla şehirden kaçmayı tercih ederken kalanların çoğu öldürüldü. Yağısıyan kaçmakla kurtulamadı, yolda kaçtığına pişman oldu, atından düşüp bayıldı. Adamları yardım etmek istemişlerse de onun ölmek üzere olduğunu anladılar ve yollarına devam ettiler. Yağısıyan'ın başı orada odun kesmekte olan bir Ermeni tarafından kesildi ve Haçlı liderlerine getirildi⁸⁰.

SONUÇ

Fîrûz konusunda ilk karşımıza çıkan problem, onun milliyetidir. Görüldüğü üzere Hıristiyan kaynaklarının çoğunluğu Fîrûz'u Türk asıllı kaydederlerken İslam kaynakları onun Ermeni olduğunu rivayet etmektedirler. Özellikle Anonim Gesta ve Fulcherius gibi erken dönem kaynaklarına *Bir Türk Emir* şeklinde geçmiş olması, sonraki yazarları da etkilemiştir. Ancak İslam kaynaklarının tamamı ve içlerinde erken dönem kaynaklarının da bulunduğu çoğu Hıristiyan kaynağı, Fîrûz'un Ermeni olduğu konusunda birleşmektedirler.

İkinci bir husus onun inancıdır. Bu konuda İslam kaynaklarının bilgileri çok nettir. Yani Fîrûz bir dönmedir. Fakat burada tartışılması gereken konu, onun ne kadar samimi bir Müslüman olduğudur. Zira onun Hıristiyan olarak kaldığını, Müslümanmış gibi davrandığını söyleyen kaynakların yanı sıra onu tamamen Hıristiyan gösteren kaynaklar da bulunmaktadır. Ayrıca Bohemond'un, onu Hıristiyanlığa döndürme gibi bir amacının olduğuna dair rivayetler, Fîrûz'un İslamiyet'i tam manasıyla benimsemediği kanaatini uyandırmaktadır.

Hıristiyan kaynakları olaya ilahi bir boyut kazandırmaya çalışsalar da İslam kaynaklarında olduğu gibi onlar da Fîrûz'un mal ve para için ihanet ettiği konusunda hemfikirdirler. Ayrıca Antakya Şansonu'nun miktar bildirmesi de bu noktada çok büyük önem arz etmektedir. Bunun dışındaki rivayetlerde Fîrûz'a, belli bir haklılık kazandırma çabası görülmektedir.

⁷⁹ Willermus, I, s. 257, Guibert of Nogent, s. 84, Albertus Aquensis, s. 283, Raymondus'tan naklen August C. Krey, *The First Crusade*, s. 154, *Chanson d'Antioche* -The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade-, Haçlıların Antakya'yı işgali konusunda ayrıca Bkz. Özlem Genç-Harun Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", *Studies of the Ottoman Domain*, VI / 10-2016, s. 59-82, Serkan Özer, "Haçlıların Antakya'yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I, Erzurum 2015, s. 65-92.

⁸⁰ Bkz. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, s. 135, İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, X, s. 229-230, Anonim Haçlı Tarihi, s. 105, Urfalı Mateos, *Vakayiname*, s. 197, Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, II, s.210, İbn Tagrıberdî, *en-Nücûm*, V, s. 145.

Son olarak Hıristiyan kaynaklarında Fîrûz dolayısıyla Bohemond'un haksız kazanımlarına bir yasallık kazandırma çabası da bulunmaktadır. Zira Antakya, eski Bizans arazisidir ve imparatora teslim edilmesi vasallık yemini çerçevesinde şarttır. Kaynaklar, Fîrûz'u konuştururken şehri ancak Bohemond'a teslim etme şartına özel bir yer ayırmışlardır. Yani Fîrûz, Bohemond'un varlığını haber alır almaz onunla iletişim kurma gayretine düşmüştür. Bir bakıma da ancak Bohemond'u şehre layık görmüştür. Bohemond'un ne miktarda para vaad ettiği de göz önüne alındığında şehrin teslimini salt bir Hıristiyanlık hassasiyetiyle açıklamak mümkün olmamaktadır.

Şehir ele geçirildikten sonra Fîrûz'a ne olduğu meselesi de vardır. Hiçbir yazar, bundan sonra Fîrûz'a dair herhangi bir bilgi vermez. Bu yüzden Fîrûz'un şimdiden sonraki hayatı hakkında -en azından şimdilik cevaplayamayacağımız- bazı sorular gündeme gelmektedir. Yani Fîrûz'un, asalet sahibi bir ileri gelen olup olmadığı; vaad edilen parayı alıp almadığı; söz verilen iktalara kavuşup kavuşmadığı gibi birçok soru sorulabilir. Fakat Fîrûz ismine, şehri teslim ettikten sonra bir daha rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi, II*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999.

Albertus Aquensis (Albert of Aachen), *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, Tran. Susan B. Edgington, Oxford University Press, New York 2007.

Altan, Ebru, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Dünya Yay. İstanbul 2008, (s. 323-334)

Anna Komnena, *Alexiad (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası)*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum), Çev. Ergin Ayan, Selenge Yay., İstanbul 2013.

Anonim Süryani Vakayinamesi (I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi), Notlar H. A. S. Triton, Türkçe Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005.

Azîmî, Muhammed b. Ali, *Azîmî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*, Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar: Ali Sevim, TTK, Ankara 2006.

Bahadır, Gürhan, *İslam Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M. S. 636-1100)*, Antakya Belediyesi Yayınları, Antakya 2010.

_____, *Antakya Haçlı Prenslığı (1098-1126)*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yay. 2013.

Birk, Joshua C., "The Betrayal of Antioch: Narratives of Conversion and Conquest during the First Crusade", *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 41 | 3 – 2011, (s.463-485)

Bunson, Matthew, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Facts on Fire Inc., New York 2002

Chanson D'antioche "The betrayal and capture of Antioch during the First Crusade" <http://people.bu.edu/bobl/antioch.htm> (Erişim Tarihi: 31.01.2017)

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I, (1098-1118)*, TTK, Ankara 1990

_____, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *Tarih Dergisi*, XXXV (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), İstanbul 1994, (s. 65-78)

_____, "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997*, İstanbul 1998, (s. 1-14)

_____, "Tatikios (Türk Asıllı bir Bizans Kumandanı)", *Belleten*, LXVII | 248, TTK, Ankara 2003, (s. 93-110)

_____, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yay. İstanbul 2004.

Ebû'l-Fidâ, İmâdeddîn İsmâil b. Ali, *el-Muhtasar fî Ahbârî'l-Beşer, II*, Kahire h. 1286.

Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007

_____, "Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepsliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Dünya Yay. İstanbul 2008, (s. 335-346)

Folda, Jaroslav, "The Figural Arts in Crusader Syria and Palestine, 1187-1291: Some New Realities", *Dumbarton Oaks Papers*, 58 - 2004, (s.315-331)

Fulcherus Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak-*, Çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009

Genç, Özlem -Harun Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", *Studies of the Ottoman Domain*, VI | 10-2016, (s.59-82)

Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, I*, Çev. Asım Baltacıoğlu, Bilim Felsefe Sanat Yay. İstanbul 1987

Guibert Of Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, (pdfbooks.co.za/library/GUIBERT_OF_NOGENT-THE_DEEDS_OF_GOD_THROUGH_THE_FRANKS.pdf), (Erişim Tarihi: 29. 07. 2015)

<http://latince-turkce.cevirsozluk.com/> (Erişim Tarihi: 10.03.2017)

<http://www.danshort.com/crusade/page1.php?p=19> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2017)

İbn Tağrıberdî, Cemâleddîn Ebû'l-Mehâsin Yusuf, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk-i Mısr ve'l-Kahire*, V, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992

İbnü'l-Adîm, Kemâleddîn Omar b. Ahmed b. Ebî Cerrâde, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Tah. Halil el-Mansûr, Beyrut 1996.

İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebû'l-Hasan Ali Muhammed el-Cezerî, *İslam Tarihi*, X, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay., İstanbul 1987.

İbnü'l-İmâd, Abdu'l-Hayy b. Ahmed el-Akrî, *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri Men Zehab*, V, Neşr, Abdulkâdir el-Arnâvut-Muhammed el-Arnâvut, Beyrut 1989.

İbnü'l-Kalânîsî, Ebû Ya'lâ Hamza, *Zeylu Târîhi Dımaşk*, Haz. H.F. Amedroz, Leyden 1908.

KREY, August C., *The First Crusade -The Accounts of Eye-Witnesses and Participants-*, Princeton University Press, London 1921.

Michaud, Joseph Francois, *The History of the Crusades*, I, İng. Trc. W. Robson, London 1881.

_____, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, Haz. Güray Kırpık, Lotus Yay. Ankara 2011

Ordericus Vitalis, *The Ecclesiastical History of England and Normandy*, III, Trans. Thomas Forester, London 1853.

Özer, Serkan, "Haçlıların Antakya'yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I, Erzurum 2015, (s.65-92)

Peters, Edward, (Ed.), *The First Crusade -The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials-*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1998.

Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tankredi of Ralph of Caen - A History of the Normans on the First Crusade*, Trans. Bernard S. Bachrach, David S. Bachrach, Hampshire 2005.

Rambin, Jacob M., "Crusaders Under Siege: The Battle of Antioch in Documents and Historical Narrative", *CLA Journal*, 1 | 20013, (s. 81-127)

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, I*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1998.

Sahilioğlu, Halil, "Antakya", *DİA*, III, Ankara 1991, (s. 228-232)

Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK, Ankara 2000.

Skottkı, Kristin, "Of 'Pious Traitors' and Dangerous Encounters. Historiographical Notions of Interculturality in the Principality of Antioch", *JTMS*, 1 (1) – 2014, (s.75-115)

Streck, "Antakya", *İA*, I, MEB, İstanbul 1978, (s.456-459)

Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihail'in Vakayinamesi (1042-1195)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK'da Yayınlanmamış Nüsha 1944.

Tozlu, Selahattin, *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2009.

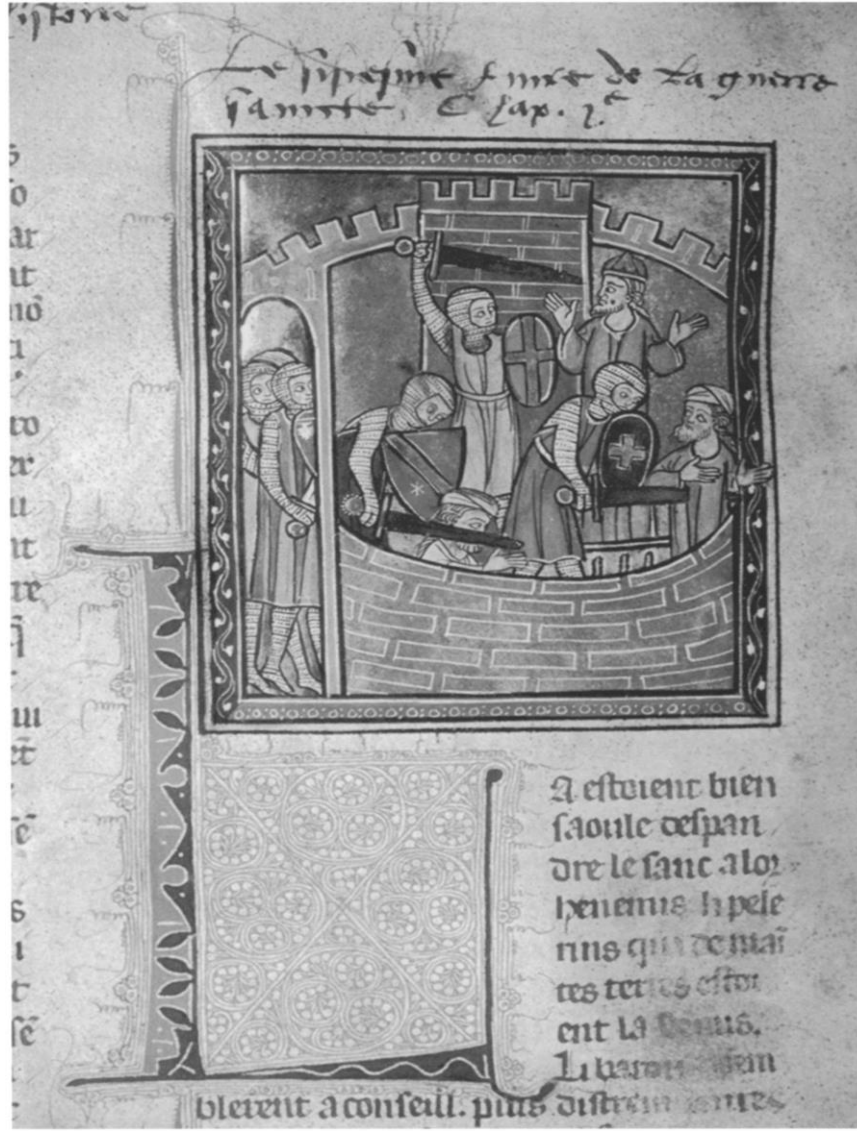
Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yay. Ankara 2000.

Usta, Aydın, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yay. İstanbul 2015.

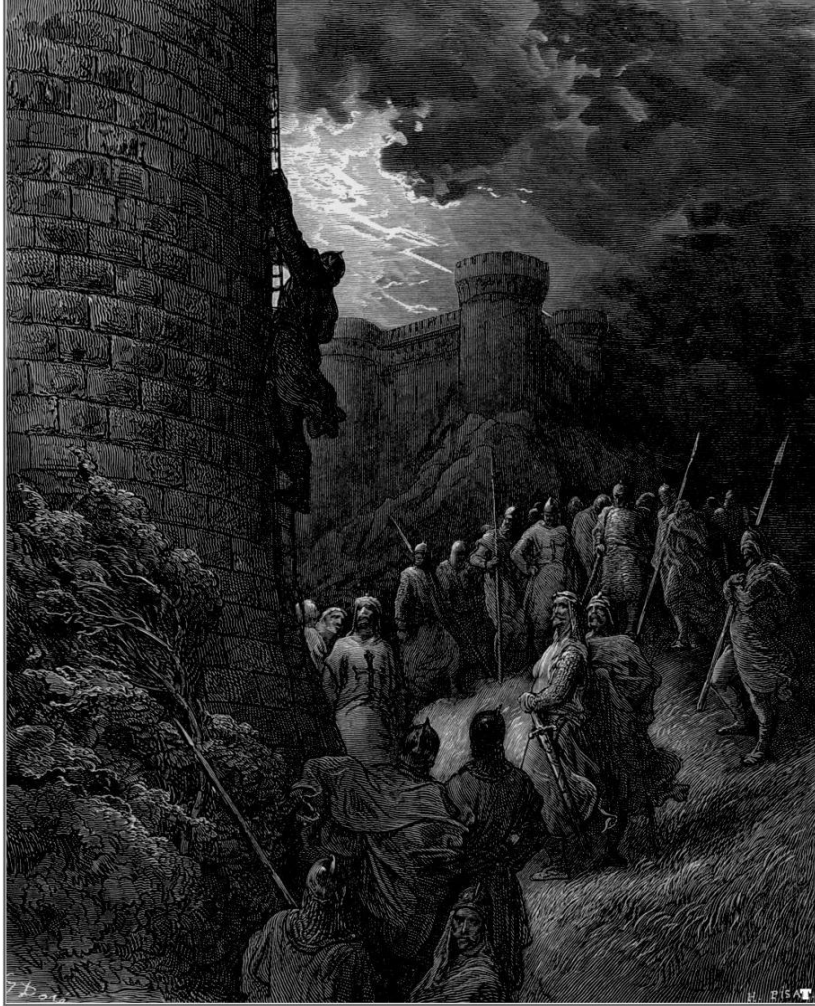
Willermus, (William, Archbishop of Tyre), *A History of Deeds Done Beyond the Sea, I*, Trans: E. A. Babcock-A. C. Krey, Columbia University Press, New York 1943.

Yâkut bin Abdullah el-Hamavî, er-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Buldân, I*, Beyrut 1977.

Yewdale, Ralph Bailey, *Bohemond I, Prince of Antioch*, Princeton University Department of History and Politics, Doctoral Dissertation, 1917.

Ek 1: Haçlıların Antakya'ya girişi. Jaroslav Folda, "The Figural Arts in Crusader Syria and Palestine, 1187-1291: Some New Realities", *Dumbarton Oaks Papers*, 58 - 2004, s.320

Ek 2: Gustave Dore'nin yorumuyla Bohemond'un Antakya surlarına tırmanışı.
<http://www.danshort.com/crusade/pagel.php?p=19>